

פירושו של משה הנדבוני למגילת קינות

יוצא לאור ע"י מוריס ר. חיון

מוקדש לאבי יצחק חיון יצ"ו

משה בן יהושע הנרבוני, מפרשם החשוב של כתבי אבן-רשד¹, אל-גזאלי², אבן-טופאיל³, אבן-כדו'א⁴ והרמב"ם⁵, פירש רק ספר אחד מן המקרא, אח מגילת קינות. פירושו זה נתחבר בין הפירוש לאיגרת שעור קומה⁶ והפירוש למאמרו של אבן-רשד על אפשרות הדבקות⁷, דהיינו: לפני שנת 1344⁸. טקסט זה יוצא עתה לאור בפעם הראשונה, על סמך כל כה"י הידועים לנו; ההערות מתייחסות לכל המקורות שיכולנו לזהותם; אולם הושטמו מהן קטעים שמצאנו בכתביו המאוחרים יותר של המחבר, אע"פ שהם עלולים להקל על הבנת הטקסט שלפנינו. קטעים דומים לתוכן הפירוש למגילת קינות הם, בעיקר, מתוך פירושו לכוונות הפילוסופים אל-גזאלי, לספר לחי בן מקיץ⁹ לאבן טופאיל ולספר המורה לרמב"ם. בראשית דבריו מסביר הנרבוני כי החליט לפרש את המגילה מפני שכני הדור אינם מתעסקים בה, אף שחשיבותה ידועה לכל המבין את כוונתה האמיתית¹⁰. כן מודיע לנו כי ברצונו לפרש את שיר השירים¹¹. בנוגע לפירוש עצמו אומר הנרבוני כי הוא רוצה לצאת בעקבות מדרש

- * בהכנת המהדורה עזרני הרבה מו"ר י. א. וידה ז"ל, אשר מצא גם כמה מקורות שלא היו ידועים לי. הוא גם קרא את כל הטקסט לאחר גמר העבודה. יהי זכרו ברוך.
- 1 מ. שטיינשניידר, חרגומים (1956²), מכנה את ר' משה הנרבוני: "Der erste und wichtigste Commentator [der Intentionen] ist Moses Narboni, der ausgezeichnetste jüdische Commentator" (p. 311, §175). "Er ist der letzte hervorragendste Freigeist der — jüdischen Philosophen des Mittelalters bis zur Renaissance" (p. 313) עיין גם א. רנאן — א. נירבואר, הרבנים (פאריס, 1967²); ספר זה נותן את רשימת חיבריו ופירושו של הנרבוני (עמ' 320–335).
- 2 פירוש זה טרם זכה למהדורה מדעית; השתמשנו בכת"י פאריס 956.
- 3 ראה פאריס 915/6.
- 4 ראה הנהגת המתבודד, במהדורתו המדעית של רוד הרצוג, קובץ על יד, ו, 1896; ש. מנץ, *Mélanges de philosophie juive et arabe* (פאריס, 1857), עמ' 388–410. וראה גם מהדורתו שהופיעה בדעת 18 (1987), ע' 27–44.
- 5 מהדורתו של יעקב גולדנטל מלאה שיבושים (וינה, 1852). ראה: M.R. Hayoun, *Moshe Narboni Mobir, Tübingen, 1987*
- 6 עיין א. אלטמן, "Narboni's Epistle on the Shi'ur Qoma", in: *Jewish Medieval and Renaissance Studies*, 1967, pp. 255–287.
- 7 עיין ספרו של קלמן פרי בלנד, אגרת אפשרות הדבקות לאבן רשד עם פירושו של משה הנרבוני (1972, ברנדאיס) (משוכפל). מו"ר י"א וידה ז"ל העמיד לרשותי את הספר.
- 8 עיין הפירוש למגילת קינות, עמ' 298.
- 9 עיין E.I.J. Rosenthal, "Political Ideas in Moshe Narboni's Commentary on Ibn Tufail's *Hayy ben Yaqzan*", in: *Mélanges Georges Vajda*, Louvain, 1980, pp. 227–234.
- 10 על תוכן הפירוש ראה מאמרי הלועזי שיופיע ב. R.E.J. על ידה: *Matériaux pour l'exégèse biblique dans l'oeuvre de Moïse de Narbonne*.
- 11 נראה שהמפרש לא חיבר פירוש זה.

רבה, דהיינו מדרש איכה רבתי¹². לצד המדרש הביא גם דברים מפירושי ר' אברהם אבן עזרא, ומכתבי הרשב"א, הרמב"ם והרמב"ן¹³.

רשימת כתבי היד

כתביד מספר 806 מן האוסף העברי של הספריה הלאומית בפאריס משמש יסוד למהדורה זאת. כתביד זה מכיל כמה קטעים שנכתבו כולם ע"י סופר אחד בשנת 1437¹⁴. בעמוד 284א ישנן שתי הערות בשוליים, פרי עטו של הסופר:

ויש אומרים איכה ר"ל איה כה, שהיה אומר מרע"ה בכרכה שהיה מברך את ישראל הכהן הגדול שנ' כה תברכו את בני ישראל. ויש אומרים איכה ר"ל איה כ (ה), ר"ל איה זכות המילה שנתנה לעשרים דור. ויש אומרים לא גלו ישראל ולא נחרב בית שני אלא בשביל שהיו שונאים זה את זה. וזה נרמז בראשי תיבות. איכה ישכה בדד העיר רבתי עם היתה שיש בראשי תיבותם איכה רעה, ור"ל בשביל האיכה והשנאה שהיו שונאים זה את זה בא אליו האויב.

למטה מזה:

אבל יש אומרים שאין היוד נוספת, כי יוד עולה עשרים בשלמות האות יוד שהוא עולה כשם (...) והוא טוב לפעולות רבות. וכן אמרו על יוד של שרתי שאינו נוץ (?). עוד אמרו כי שני יודין משרתי ומרבתי עולים ארבעים בשלומן לומר שבן ארבעים לבינה.

כתבי היד האחרים הם¹⁵:

- א — המבורג לוי 104, עמ' 194–225; תאריכו: 1391. אינו שלם. לפני הפירוש למגילת איכה נמצא בו נוסח שלם של פירוש הנרבוני לאיגרת שעור קומה.
ב — מוסקבה-גינזברג 180, עמ' 166–180. נוסח שלם.

12 שלא כדברי שטיינשניידר (תרגומים, עמ' 314, הערה 340), איני סבור שהנרבוני השתמש הרבה במדרש רות רבה; יתר על כן, את שורות הפירוש למגילת איכה של הנרבוני שהובאו שם לוקחו מכ"י פאריס 806, הן מלאות שיבושים.

13 משה הנרבוני מצטט את הרמב"ם בפירושו; אמנם אינו מתקרב אל דעותיו.

14 ראה: אוצר כתבייד עבריים מימי הביניים, חלק שני, עמ' 74.

15 חוץ לכ"י פאריס עמדו לרשותי כל שאר כה"י בצורת מיקרופילם. תודותי למר בנימין ריצ'רד, מן המכון לתצלומי כתבייד עבריים בירושלים, ששלח לי רשימה שלימה של כל ההעתקות הידועות לנו; הנני מוכיר בתודה גם כן את ד"ר גבריאל שרריינה, ראש החוג העברי ב-*Institut A. Neubauer, Catalogue of de Recherches et d'Histoire des Textes*, שעזרה לי הרבה. עיין *Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library*, p. 76, 813.

- ג — לאוורדן *Leuwarden, Provincial Library BA. FR. 19*. נוסח שלם.
 ד — אוקספורד: *Oxford Oppenheimer 359,4*. ההתחלה חסרה.
 ה — אוקספורד: *Oxford Oppenheimer 2334,2b*. גם כתבי־יד זה מכיל את הפירוש לאיגרת שעור קומה; הפירוש למגילת קינות אינו שלם.
 ו — ניו־יורק בית מדרש לרבנים: הנוסח אינו שלם.
 ז — קימברידג': *Cambridge Trinity College 39*. מכיל גם את פירושו לאיגרת שעור קומה¹⁶.

16 כ"י זה נבדק רק חלקית. כ"י נוסף (הכולל גם הוא את פירושו הנרבוני לשעור קומה) הוא: Add. 1180, 2 fol. 7–21. כ"י זה הוא כנראה העתק של כ"י ז.

[ע. 283 א] טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה כאשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו אשר אליו יהיה התנועה הוא כפי ענין התנועה כי אם התנועה השתנות במחשבה הנה אשר אליו גם כן יהיה נמצא בנפש. ואם היה בענין חוץ לנפש הנה אשר אליו גם כן יהיה נמצא בעצמו כפי סוג מסוגי התנועה. וזאת ההליכה הנוכרת בזה הפסוק היא מן המין הראשון כי אין הכונה בו ההליכה אל בית המרזח ולאבד שיעור מהזמן להטריד נפשו לקשה יום לשמוע הכלי הטפלות. גם כי השכל למה שבא מעולם השמחה והתענוג והוא חלק מעצמות בעל השבעים פנים כמו שאמר דגול מרכבה השמח בהשקפת האמת היה מטבעו השמחה. ויבין המושכלות בשמחת ההשגה לא כאבל ובכעס. אבל אמנם העיר החכם בזה הפסוק שטוב הוא אל האדם לעיין בעצמו ויבחין ענין ההעדר המשיג לו במה הוא מורכב להציל החלק אשר בו אפשרות ההצלחה והוא הנפש מהמשך אחר תאוות הנפש החיונית וינחם מבקשת המותרות ולא יצטער בהפקד הקנינים אשר הוא מן ההכרחי והוא המכוון בתנחומי אכלים והוא פעל טבעי נאות ומצוה מה. והנה באר זאת העלה ואמר כאשר הוא סוף כל האדם. וכל תכלית סוף אבל אין כל סוף סבה תכליתית אבל רצה בו כי המות משיג הכרחי לאדם אי אפשר שימלט. ועל כן החי יתן אל לבו בעודנו חי להמלט מן האבדון וההעדר אשר אינו מפעלת פעל כמו שאמר מבלי משים לנצח יאבדו. ואמר כי אין פקד באפו ומה יחמוס לנפשו מי שבו חלק אפשרות מן ההצלחה האמיתית והוא לא ישתדל בו ויותר כי אף החיים האלו אשר אינם חיים לחלקו השכלי אשר הוא אמתת עצמות האדם באמת הם גם כן בלתי עומדים ואין להם שיעור מהזמן אשר הוא המשך המציאות אלא העתה אשר הוא המציאות הנגד הבלתי עומד בערך אל המעריך משתי הקצוות. והטבע מחייב לזה כמו שאמר דוד מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו [ע. 283 ב] מיד שאול סלה כי לא תהיה ההתמדה תמיד. ובאר זה כי החום הטבעי הנושא החיות הוא נשוא בלחות הטבעי והוא מאבד

היה 3 | היא א. סוג 4 | סוג סוג אג. היא 5 | הוא ז. שיעור מהזמן 6 | שיעור ההליכה ז. השבעים פנים 7 | השבעים אלה פנים אבגוז. לעיין 10 | שיעיין ב, ו=ועיין. החיונית 11 | החיונית א. ולא 12 | אלא א. הקנינים 12 | הענינים ב. אכלים... מה 13 | אכלים אשר הוא מצוה מה ופעל טבעי נאות אבגוז. כל האדם 14 | ירצה מצד שהוא סוף כל האדם אז. אבל 14 | אשר ה. להמלט 16 | להמלט ממנו ז. מי 17 | מין גה. ההצלחה 17 | הנצחות אבגוז. יותר 18 | יותר שרואה א. הבלתי 20 | בלתי ג. מחייב 21 | מתחייב אב. דוד 21 | מרע"ה ב. ההתמדה 22 | ההערתה גה.

- 1 טוב ללכת אל בית אבל: קלחת ז,ב. 6 לקשה יום: מליצה על איוב ל,כה.
- 7 בעל השבעים פנים: עיין ילקוט שמעוני ח"א, רמז רמ"ד וראה פירוש הנרכזני לחי בן מקיל לאבן אפאיל, כ"י פאריס, עבר 916, עמ' 66 וכן עמ' 66ב.
- 8 דגול מרכבה: שיר השירים ה,י. ועיין גם המאמר בשלמות הנפש, עמ' 3.
- 16 מבלי משים לנצח יאבדו: איוב ד,כ.
- 20 הנגד. נראה לי שהמלה הזאת נוספת, אף-על-פי שמוצאים אותה בכל כה"י.
- 21 מי גבר יחיה ולא יראה: תהלים פט,מט.
- 23 כי החום הטבעי הנושא החיות: עיין אורח חיים של הנרכזני (כ"י פאריס 1200), 49; וגם ביאור המורה (כ"י פאריס 699), עמ' כז.

משכנו ושוודרו ומכלהו והוא נעדר בהעדרו כשלהבת המכלה את הפתילה מהשמן
 וכלה בכלותו עם שהכח נחלש בעצמו. ועל זה הדרך נגזרה הגזרה על האדם האישי 25
 שימות. וכאשר היה ההליכה אל בית אבל טוב על זה האופן מלכת אל בית משתה
 ושמחה והיה מענין זאת ההליכה הוא העיון בדברי הנביאים והחכמים המספרים
 הקורות הרעות אשר ארעו לכלל אומתנו הנבחרת והבנת דבריהם הכוללים ההנהגה
 האלהית בזה המציאות איך הוא ואיך תסודר מאתו ית וכי הכל בהשגחה מאתו ית
 וכפי פעולותינו שראוי שימשך מהם. והנה זאת ההליכה טובה ממקבילה כקריאת 30
 החקים ממשלי ושיר השירים כמן זמר ותענוגות הטועים בהבלי הזמן.
 ועל דמיון זה האופן אמרתי אני משה ב"י בן מר דוד הנרבתי לפרש זאת המגלה ר"ל
 מגלת קינות ולרמוז על קצת מה שבא בה מטודות החכמה וסותרים מפוזרים ממה
 שכבר בא עליהם מופת כי כמו שאמר הרב רבינו משה ע"ה סודות הנביאים זה ענינם.
 למה שראיתי מהמפרשים דברי הנביאים מאשר הגיעו דבריהם לידינו לא שמו לבם 35
 לזאת המגלה כי הם כבר פרשו על דרך החכמה קהלת ושיר השירים ואיוב ומשלי
 ומזאת המגלה לא עשו דבר מזה או לא הגיע אלינו. ואני חושב שנעלם מהם כי היא
 או קצתה תקבל זה אלא שמקום הניחו לנו אבותינו להתגדר בו. ואם ירצה האל ויתן
 לי עת ופנאי אפרש אחר זה ספר שיר השירים למה שראיתי כי המפרשים כבר עזבו
 שרש הספר ועצמותו כי הם בארו כי בספר ההוא על דרך כללית תואר הדבוק אך מה 40
 היא ההשגה בעת הדבוק ובאור המושג ומהותו לא זכרו והיא מתוארת בספר ההוא
 על דרך כללית למי שיכין דבריו ויבין ספרי החכמה [ע. 284 א] המחוברים על
 זה. גם כי הם נמשכים בשכל ההיולאני על שהוא נאצל מהשכל הפועל לא על שהוא
 חלק ממנו בעצמו אשר הוא באמת מתלבש בהכנותינו. ולכן ישכח את אשר שם ידע
 את אשר הנה שישכיל הנמצאות על צד אשר ישכילם השכל הפועל בעצמו מופשטות 45
 מהרברי הקורה להם במה הם מושכלות אשר בקנין למה שיצאו מן הצורות המוחשות

כשלהבת.... מהשמן 24 | כשלהבת הפתילה שמכלה את השמן אבגהו. האישי 25 | המיניי אגהו.
 העיון 27 | הענין ה. הקורות 28 | ליתא ז. אשר ארעו 28 | המשיגות אבגהו. פעולותינו 30 |
 פעולותינו בה. שראוי 30 | כפי מה שראוי ג. מהמפרשים 35 | מהמפרשים א. היא 41 | ליתא
 א. כללית 42 | כלל ב. שישכיל 45 | והרצון שישכיל ב.

24 כשלהבת: מליצה על ספר יצירה, עמ' (1; 2).

31 כמן זמר: סנהדרין קא ע"א.

34 סודות הנביאים: עיין מורה נבוכים א, פרק לה.

35 מהמפרשים: ראה המבוא לעיל. והשוה גם ספרו הגדול של פ' שלום תואתי: משנתו הדתי
 והפלוסופית של הרלב"ג, פאריס תשל"ג, עמ' 51 הערה 12. הרלב"ג, שהיה בן דורו של הנרבתי
 (1300–1362), מת בשנת 1344. הוא פירש את כל המגילות במקרא, להוציא את מגילת איכה.
 יש ידיים להשערה שאליו רומז הנרבתי.

38 מקום להתגדר בו: חולין ז.

39 כי המפרשים כבר עזבו: השוה Siegmund Salfeld, *Das Hohelied Salomo's bei den jüdischen Erklärern des Mittelalters*, Berlin, 1879; Georges Vajda, *L'Amour de Dieu dans la théologie juive du Moyen Age*, Paris, 1957

הדמיוניות. ובמה יעדיפו השכלים קצתם על קצת אם לא כהפשט הרבוי והתאחד צורה בצורה בתכלית האחדות עד שיהיה האחרון הוא האחד באמת. זה הוא דעת הפילוסופים האמתיים. והספר שיר השירים הוא אשר יורה על זה הדעת באמת בעת תארו הדוד. וחלקו כפי חלקי הנמצאות והפנים הם אמיתת מציאותם כי הוא המקיף הכל כאמרו ראשו כתם פז כמו שפרשו חכמי ישראל בספר שעור קומה כמו שפרש החכם אבן עזרא בפרושו לתורה. ואנחנו פרשנו מאמרו ביחוד. אבל למה שכבר פרשוהו ולא עשו זה בזאת המגלה אמרתי בלבי לפרש המגלה הזאת כמה שנראה לי בה. אחר כן אשתדל שנית בספר האחר ויקובל עתה תועלת למה שכבר העירוני עליו. ואני אומר על צד מליצת השיר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה. וכונתי בזה הפרוש ללכת בעקבות המפרשים דברי הנביאים על דרך החכמה בשאביא בו ממה שאמרוהו רבותינו ע"ה על פסוק ופסוק ממה שבו הערה מה על גלות האמיתות כמו שקבלוהו מהם ואפרשהו כפי כחי עם בקשת הקצור למה שנפש המעיין לא תלאה בו. ואביא מאמריהם מה שאין בו חשך רק שהם נאמרים על דרך הגדה וספור או על צד מליצת השיר כדי שהמעיין [ע. 284 ב] יקבל בו ערכות מה. וכונת זאת המגלה שמה שיורה עליה ר"ל שקראה מגלת קנות חברה ירמיה ע"ה כמו שמפורש על דרך כללית וקצור לכל מה שנתנבא על אומתינו הנבחרת ומקומה השרש הנבחר ר"ל ירושלם על צד הקינה וההספד במצות השם כמו שאמור: ויהי בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת יי לאמר. קח לך מגלת ספר וכתבת עליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגויים מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה. ותועלתה בזה העת כבר רמזנו עליה כי כל מה שאמרו הנביאים כנגד כל העתים אמרוהו.

בצורה 48 | צורה א. האחרון 48 | הראשון אגה. האמתיים 49 | הידועים אבה. עשו 53 | עשה ג. לפרש 53 | לפרש ראשון ז. כמה 53 | כמה ב. גלות 57 | גליו אג. האמיתות 57 | הסודות ב. חשך 59 | תוך אב. שיורה 61 | יורה אבגו. שמפורש 62 | שמפורסם אבה. השרש 63 | השרשי אגדה. ותועלתה 66 | ותועלתה מבואר באמרו אחר כך אולי ישמעו בני יהודה את כל הרעה אשר אנכי חושב לעשות להם למען ישוב איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם. אד. ותועלתה... אמרוהו 66-67 | ב ליתא.

זה הוא דעת הפילוסופים האמתיים: מובן מאליו שהנרבתי רומז לאגרת אבן רשד על אפשרות הדבקות (קלמן פרי בלנד ההדיר ותרגם עם מבוא והערות החיבור של אבן רשד עם פירושו של הנרבתי 1972). השווה גם מהדורתו של א.ל. עברי: מאמר בשלמות הנפש, ירושלים, חשל"ו. סוף ש' ב' וג'. עיין גם Octave Hamelin, *La théorie de l'intellect d'après Aristote et ses commentateurs*, Paris, 1953

ראשו כתם פז: שיר השירים ה,יא. 51
 שפרש החכם אבן עזרא בפירושו לתורה: שמות לג,כא. 51
 ואנחנו פרשנו מאמרו ביחוד: ראה A. Altmann, *Narboni's Epistle on the Shi'ur Qomah*, in: *Jewish Medieval and Renaissance Studies*, 1967 52
 ויהי בשנה הרביעית: ירמיה לו,ב. 63

ונספיק בזה השעור מהדברים אשר ממנהג המפרשים ספרי החכמה להקדימן. ונתחיל
 בביאורו אחר שאלת העזר מאת השם ית המאיר לצורות המושכלות אשר בכח
 ומשימם מושכלות בפועל כמו שהשמש יעשה במצותו שני אלו העינים בנראים 70
 והכח הרואה. והוא ישמרנו מעון ומשגיאה כי הוא הטוב האמתי הנכסף אשר
 ישתוקקו כל הנמצאות להדמות בו כפי יכולתם כמו שעושה המצייר הטוב הבקי
 לתמונת האדם כי הם מתחדשות ממנו חרוש אמתי תמידי בכל רגע בציורו המשובח
 אחר שבראם מן האיין הגמור כי אין חוץ מהם דבר זולתו ית. והוא המישר אל האמת
 כי הוא האמת ית והיותר משובח שבנמצאות והם נמצאות בו במציאות היותר 75
 משובח יתעלה לאין סוף אמן. איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי
 בגוים שרתי במדינות היתה למס:
 איכה יורה על איכות הסבה הנשאל ענינה היוצא מן ההקש הטבעי ורבתינו [ע.
 285 א] ז"ל פרשו מלה מורכבת ואמרו אין לשון איכה אלא קינה הה"ד ויקרא יי
 אלהים ויאמר לו איכה אוי לך. ושאלו את בן עזאי אמרו לו רבנו דרוש לנו דבה אחד 80
 ממגלת קינות אמר להם לא גלו ישראל עד שכפרו ביחודו של עולם ובעשרת הדברות
 ובמילה שנתנה לעשרים דור ובחמשה חומשי תורה מנין איכה. ורבי יוחנן אמר מה
 איכה איה כה שנאמר לאברהם אבינו ע"ה כה יהיה זרעך. בדד שם נופל על זכר
 ונקבה. העיר ה הידיעה רמז ירושלם ויובן ממנו מה שיקרה במשול הכחות על הכח
 המכוון בעצמו הראוי למלך ושוב הנעבד עובד כי ממה שיחד הנאמר ברוח הקודש 85
 שהוא ידבר מהגשמי וירמוז אל הרוחני. רבתי מלעל להורות שהיוד נוספת היתה
 כאלמנה רבותינו אמרין למלך שכעס על מטרונה וכתב לה גט ועמד וחתפו ממנה כל
 זמן שהיתה מבקשת לינשא לאחר היה אומר לה היכן גיטך אשר גרשתיך ובזמן שהיא
 תובעת מזונותיה הוא אומר לה כבר גרשתיך. כך כל זמן שהיו ישראל מבקשין לניסים 90
 אמר להם הקב"ה כבר גרשתיך הה"ד כי על אודות אשר נאפה משובה ישראל

כי כל ... להקדימן 67-68 | א ליתא. מושכלות 69 | מושכלות בפועל ומזיחה על שכלנו להיות
 בפועל ג. אחר 74 | אשר ד. לאין סוף אמן 76 | לאין סוף אמן. נשלמה ההקדמה ונתחיל בביאור
 המגלה. ד. הנשאל 78 | הנשאל על א. פרשו 79 | פרשהו א. דרוש 80 | אמור ד. דור 82 |
 דורות ה.

70 כמו שהשמש יעשה במצותו שני אלו העינים בנראים והכח הרואה: משפט זה נראה כמובאה
 ממאמרו של אל-פאראבי, בשכל במשכיל ובמושכל (כ"י מינכן 125), עמ' 68. ועיין גם
 המאמר בשלמות הנפש, עמ' 126.
 75 והם נמצאות בו במציאות היותר משובח: השה הביאור למורה, עמ' 6ב, ופירושו לחי בן יקטאן
 (כ"י פאריס 916) עמ' 10א; וגם המאמר בכחירה, במהדורה חדשה שהופיער ב-REJ, 141
 (1982), עמ' 139-167.

75 יתעלה לאין סוף אמן: ראה מאמרי JQR LXXVI 2, October 1985, pp. 97-147.

79 ז"ל פרשו: א"ר א, א.

83 בדד: עיין פירושו של אברהם אבן עזרא.

87 רבותינו אמרין... א"ר א, ג.

90 כי על אודות אשר נאפה: ירמיה ג, ח.

שלחתייה ואתן את ספר כריתותיה אליה. ירצה בזה כי אומתנו תדמה לאשת איש כמה שלא קבלו עול דת ולא יתערבו באומות אבל היא נשארת בשמה המיוחד וזה הערה על נצחות התורה כמו שביאר הר"ם ע"ה והיא דומה לגרושה במה שאין מציל אוסף את חרפתה עד ישקיף ויראה יי משמים. רבתי בגוים פרשו ז"ל רבת האיכות ואמר הלא כבר נאמר רבתי בגוים רבתי בדעות כלומר יותר משאר האומות. שרתי במדינות. רבי יהודה אמר בשם רבי יוסי בכל מקום שהיה הולך אחד מבני ירושלים במדינה היו מניחין לו קתדרא לישב לשמוע חכמתו. ארבעה מירושלם אתו [ע. 285 ב]

לאתינים איתקבלן לגבי בר נש לרמשא. עבר לין אריסטון ר"ל סעודה. בתר דאכלין ושתין אתקין להו ארבעה ערסותא וחדה מנהון פחיתא סמיכא אגב חברתא. אמר שמעית דבני ירושלם חכימין אנון אשמע מילי דחכמתא מנהון מה דיימרון. על ודמך ליה לגוה מנהון. קם כליליא ההוא דהוה דמיך על עירסא פחיתה ואמר לון מה אתון סבירין אנא דמיך לית אנא דמיך אלא אארעא אמר לון חורן אף בשרא דאכלינן ברמשא טעם כלבא הוה ביה. אמר לון חורן אף חמרא דשתינן ברמשא טעם קברא הוה ביה. אמר לון חורן ועל אילן אתון תמהין אף ההוא גברא דהוה מריה דביתא לית הוא בריה דאבוה. כון דשמע גברא מיליא אלין אמר חד קושטא ותלת שקרא. קם אזיל בצפרא לגבי טבחא אמר ליה הב לי מן בשרא דיהבת לי ברמשא אמר ליה לית לי אמר ליה ומה הוה עסקיה. אמר ליה ההוא חדא אמרא הוה לן והוה ינקא ומתה אמיה והוה לן חדא כלבתא והוה אימרא יניק מינה. ברמשא אצטמטינן לבשרא ואתית ובעית ולא הוה לן חורי ויהיבניא ליך מניה. אמר תרין קושטא ותרין שקרא אזיל גבי קפילא אמר ליה הב לי מן חמרא דיהבת לי ברמשא אמר ליה לית לי אמר ליה ומה הוה עסקיה. אמר ליה חד גופנא הוה לן והוה נציבה ר"ל נטועה על קברי דאבונא ועצרינן ויהיבניא בקופין ואצטמטינתון חמרא ואתית ובעית לן חורי ולא הוה לן ויהיבנן ליך מניה. אמר תלת קושטא וחד שקרא. אזל לגבי אמיה אמר ליה בריה דמאן אנא אמרה ליה בני בריה דאבוך אמר ליה אמרי לי קושטא אמרה ליה ברי אבוך לא הוה מוליד ודחילת דלא יסבון אחרים עותרא אזלית ונית ואייתית יתך כעותרא לון אמר לה מה אנן חמין הכי ייתון בני ירושלם ועבדין לן ממזרים. תו נעביד בינן דלא נקבל חד מנהון. הביאו זה על ההמשל שהכירו המזון מן הנזון למה שבו נשאר איכות מה ואם הפשיט צורה כמו שישאר איכות מה מן החזרת בדם המתילד ממנה הפך לאיכות השום. ואמנם הממזרות הכירו [ע. 286 א]

הפועל מן הפעלות כמשפט הכחות. היתה למס מעלה מס. והבידודות והאלמנות מקבילים רבוי העם והרבנות

רבי יהודה 96 | רבי הונא א. במדינה 96 | ליתא א. אריסטון 98 | אריסטאון א. בתר 98 | מן אב. אנון אשמע 100 | אנון סגי אשמע א. חורן 3 | חמרא א. אצטמטינן 8 | אשתמיט א. אנא ... 14 | אי לא קטעינא וישך א. כעותרא לון 15 | עותרא הדין אב. אנון חמין 16 | מה אלין חמין א.

92 זה הערה על נצחות התורה כמו שבאר הר"ם: עיין מורה נבוכים א, כט; ב,לא.

94 פרשו ז"ל: א"ר א,ד.

97 ארבעה מירושלים: א"ר א,ה.

והשררה מקבילים העלאת מס. ורבותינו פרשו היתה למס הוא סמל אותיות דדין הוא
 אותות דדין דרבנן אמרין למס למסוי דלכא. ככה תבכה כלילה ודמעתה על לחיה אין
 לה מנחם מכל אויביה כל רעיה בגדו בה היו לה לאויבים. אמרו ז"ל בוכה ומבכה
 והקב"ה עמה דכתיב ויקרא יי ביום ההוא לבכי ולמספד. היא בוכה ומבכה מלאכי
 השרת עמה... רבתי הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום הן מר יבכין. הורו בזה כי
 חורבן ירושלם והפסד אומתנו הנבחרת סבת העלם האמתות המיוחדות בהשגת השם
 ית ובמלאכיו. או ירמוז בזה כי הבכי סבה ליכש הלחות השרשי אשר בו נתלות כחות
 הגוף ויטריד השכל בהחלש החושים. עוד אמר בוכה ומבכה חמה ולבנה וכוכבים
 עמה הה"ד שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם זה כמשל הערב כמי שיקרהו פגע
 רע שיאמר נהפכו שמים על ארצו כלילה כעת הפנות המחשבה והסתר האור המשמח
 אור השמש אשר היא אור שהיא צורה נושאה החום הטבעי אשר בלחות הטבעי אשר
 בלב אשר הוא רוח דק מאיר דומה לגרמים השמימיים ולזה תכונה באור. גם כי
 כלילה יגבר הקור ותרבה השחורה שהיא סבת הדאגה והבכי. ולזה ידמו האנשים
 ההם לצורות מפסידות כלילה ויקראום שטנים ובכלל כל ענין מרעיד מדאיג ואל זה
 כווננו באמרם ז"ל כלילה. אמר רב אבו לילה [ע. 286 ב] מושך עמה קינה.
 מעשה באשה אחת שהיתה בשכונתו של רבן גמליאל והיה לה בן תשחורת כלומר
 יפה ומת. והיתה בוכה עליו בלילות והיה רבן גמליאל שומע את קולה והיה נזכר
 חורבן הבית והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו. וכוון שהרגישו בו תלמידיו עמדו
 ופנו אותה משכונתו. ודמעתה על לחיה משפט הסלסול והשררה כשיוכרח בעליה אל
 פחיתות מקרה הבכי יכפר ויקנח דמעותיו שלא יוכר לזולתו כי יבוש מהמשכו אחר
 הדמיון רק שהחמר יכריחהו בזה. והפליג הנביא לבאר רוע פגע האומה עד היכן מגיע
 שלא תקפיד בזה ולא תבוש ויראה מי שיראה. לית כאן מלכו ולית כאן שולטנו. או
 אפשר שאמר ודמעתה על לחיה נקשר באמרו אין לה מנחם מכל אויביה כלומר
 דמעתה על לחיה ונראה צערה לכל ואין לה מנחם. ובדרש מפרש שהיא תרצה להסיר
 הדמעה ולא תוכל. אמרו ז"ל על לחיה על בחוריה. בשעה שנכנסו אויבים לבית

למסוי דלכא 22 | למטי גדה. סבה ליכש 27 | סכת יובש בג. הפנות 30 | הפסד ב. שהיא 31 |
 ר"ל א. גרמים השמימיים 32 | גרמי הכוכבים אדה. תכתה 32 | תכנה א. מרעיד מדאיג 34 |
 מדאיג מרעיד אב. משפט 39 | ממשפט א. פחיתות 40 | ליחא א. יכפר 40 | שיכפר א. יוכר
 40 | ליחא ד.

- 22 דרבנן אמרין: א"ר א,כא.
 23 אמרו ז"ל בוכה ומבכה: א"ר א,כד.
 24 ויקרא יי ביום ההוא לבכי: ישעיה כב,יב.
 28 ומבכה חמה: סנהדרין קד ע"ב.
 29 שמש וירח קדרו: יואל ב', ד,טו.
 35 אמר רב אבו לילה: א"ר א,כה.
 36 מעשה באשה אחת: א"ר שם, ועיין גם סנהדרין קד ע"ב.
 42 לית כאן מלכו: מליצה על פסוק דניאל ג,לג.

המקדש תפשו את בחוריהם וכפתו ידיהם לאחוריהם והיו בוכים והיו הדמעות יורדות על לחיהם כצרכת השחין. כל רעיה בגדו בה אמר רבי עקיבא זה מיכאל וגבריאל כלומר שרינו העליונים. וירמוז אל שני הכחות אשר בנו מלאך מליץ ולבוש בדים מגשים הרוחני נתנם האל בנו בהשגחתנו אלינו בענין כראוי. גלתה יהודה מעני ומרב עבודה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח. פרוש אומת יהודה שהיא עקר הגלות 50 כי כבר גלו עשרת השבטים. ורבותינו פרשו כיון שגלו תשש כחם כנקה. לכך אמר גלתה יהודה. מעני מהעדר הכח לעמוד כנגד המתנגד. ואמרו ז"ל מעני על שעבדו ע"ז הה"ד קול ענות אנכי שומע אמר רב אחא קול קלוס ע"ז אנכי שומע. רבי יהודה בשם רבי יוסף אומר אין לך [ע. 287 א] כל דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל. זה האחרון מודה לראשון ומסיף עליו, לזה ייחס זה הדעת לבעלים אלו ובאר כי 55 בכל דור ודור חוטאים ועובדים לאמצעים והם הגרמים השמימיים המקיפים העגולים ולמזלותיהם כאמרו וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. בתבנית שור של מעלה כלומר מזל שור והיותו מזהב לדמותו למראה הכוכבים. ומרוב עבודה אמר רב אחא שהיו משעבדים בעבד עברי כמד"א מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי. כל רודפיה השיגוה בין המצרים אמר זה לתכלית רוע ההזדמן שאף 60 בהיותם בגבול הממוצע בין האוהב והשונא אשר עוד מעט יהיו בארץ האוהב כמחולט שם ישיגום רודפיהם. ורבותינו פרשו מלשון צרה ואמרו בין המצרים יומא דעקא מי"ז בתמוז עד ט באב שבהן קטב מרירי מצוי שהמריה גוברת בזה העת שהיא חמה ויכשה מטבע האש שהוא מר. וכשיחס באיכות עד שיגיע לגדר הדברי יקרא קטב מרירי. דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממים כהניה 65 נאנחים בתולותיה נוגות והיא מר לה. נותנות אבל לכל מביט בהם. ואמרו ז"ל אמר אבדימי דמן חיפה אפילו דרכים מבקשין תפקידן הה"ד דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד במועדים או הוא המקדש שהיו ישראל נועדים שם. ואמרו ז"ל מבלי בורגנים כורבין או כאן אלא מבלי באי מועד כלומר חכמים כי אין ראוי לתת לב לחסרון הבהמות מדברות או בלתי מדברות. כהניה נאנחים שאין נותנים להם מתנות כהנה. 70 בתולותיה נוגות דואגות ודאבות מלשון תוגה ויגון. אמר רבי יהודה ב"ר סימון אלו

כצרכת השחין 47 | כצרכת השחין ולא היו יכולים לקנחם דה. מצוי 63 | מצוי ר"ל ג. הדברי 64 | הדבר ה.

47	אמר רבי עקיבא: א"ר א.כח.
51	ורבותינו פרשו: א"ר א.כט.
53	קול ענות אנכי שומע: שמות לב.יח.
53	קול קלוס: א"ר א.ל.
57	וימירו את כבודם בתבנית שור: תהלים קו.ב.
59	אמר רב אחא: א"ר א.ל.
63	קטב מרירי: דברים לב. כד; ועיין גם כן במדבר רבה יב; תנחומא נשא כג; פסחים קיא ע"ב; ברכות ה ע"א.
66	אמר אבדימי: א"ר א.לא.
71	אמר רבי יהודה: א"ר א.לב.

תלמידי חכמים שהיו נאים כבתולות ונעשו כנוגות קראם בתולות שהם נגדיים
 מתאוות דמיוניות ועוצמים עיניהם מראות הרע. היו צריה לראש וגו'. אמר רבי הילל
 בין ברכיה כל המצר לישראל נעשה [ע. 287 ב] ראש. מה טעם היו צריה לראש
 זה נבוכדנצר. אויביה שלו זה נבוזראדן וזה טיטוס הרשע. ד"א זה אספסיאנוס קיסר. 75
 אויביה שלו זה טיטוס הרשע זה פשט הכתוב ויורה בזה כי אינם יכולים למלאת רצון
 השם הקדוש והמתחייב מהנברא מציוורו כי השם ורצונו אחד וחכמתו ויכלתו. אין
 רבוי רק בשמות. ואחר שרצה על הדרך הזה שרמזנו עליו להרע לנו כל כך נתחייב
 שהרשעים השונאים אותנו השמחים בבא הרע עלינו יהיו לראש כדי שיהיה היכולת
 בידם להשחית ולהפסיד אותנו עד שנאמר על זה אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. 80
 כי אחד שנתן רשות להשחית יש בידי המשחית לעצור או להתפשט בין רוחב
 ההגבלה כפי רצונו בפנים מה. ויש מפרשים שלו מלשון שגו שגגה ומחלקים זה
 האומר אל קודם ונמשך. או בשביל שהיו צריה לראש זה סבה על שאויביה חטאו בה
 כי לולי ראותם הצלחת הצרים היו יראים וימשכו ידיהם אחור מלהרע להם. כי יי
 הוגה על רוב פשעיה יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה כי העונש נמשך אחר פועל 85
 האדם כפי מה שראוי ששייגנו כמו שאמר כי פעל האדם ישלח לו וכארח איש
 ימציאנו. עולליה הלכו שבי לפני צר. אמר רבי יהודה בא וראה כמה חבבין תינקות:
 גלו סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהם גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהם גלו
 תינקות גלתה שכינה עמהם הה"ד עולליה הלכו שבי לפני צר. מיד ויצא מבית ציון 90
 כל הדרה. וכתוב [ע. 288 א] הוד והדר לבשת. ירצה כי אז סר הפועל והמקבל.
 והפועל לא יוכל לפעול כי ההעדר המוחלט לא יתהוו ממנו דבר. ויצא מת ציון כל
 הדרה וגו'. מן בת ציון בתי אמר רב אחא יש לנו מנה אחת יפה זה הקב"ה שכן נאמר
 יי מנת חלקי וכוסי. כל הדרה אלו סנהדרין. וילכו בלי כח לפני רודף. רבי יהודה ב"ר
 סימון ב"ר לוי בן פרטי אומר בזמן שאין עושים רצונו של מקום כביכול מתישין כח
 של מעלה. דכתיב צור ילדך תשי והולכים גם הם בלא כח דכתיב וילכו בלא כח לפני 95

נעשה 74 | נקרא ב. יכולים 76 | רק ככלים הזו. הקדוש 77 | הקדום אב. בבא הרע 79 | לעשות
 לנו הרע ד. יכול על ... פשעיה 85 | ליתא א. מן בת ציון 92 | ליתא א. בזמן ... 94 | בזמן
 שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח וגבורה כד"א ועתה יגדל נא כח יי. א.

- 73 אמר רבי הילל בן ברכיה: א"ר שם; וראה גם סנהדרין קד ע"ב.
 77 כי השם ורצונו אחד: עיין מורה נבוכים א.ג.
 80 אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: זכריה א, טו.
 82 ויש מפרשים שלו בלשון שגו: כמוכנה הארמי של המלה.
 86 כי פעל האדם ישלח לו וכארח איש ימציאנו: איוב לד, יא.
 87 אמר רבי יהודה בא וראה: א"ר א.לג.
 90 הוד והדר לבשת: תהלים קד, א.
 93 יי מנת חלקי וכוסי: תהלים טז, ה.
 94 רבי יהודה בן רבי סמון: א"ר א.לה.
 95 צור ילדך תשי: דברים לביח.

רודף ירצה שהאומות וחסרי השכל סוברים זה לאות בחוק המנהיג כדאמרו מבלתי יכולת יי' ובזמן שישאל עושין רצונו של הקב"ה מוסיפין כח וגבורה. דכתיב ועתה יגדל נא כח יי'. ובאור זה כי השכל הנבדל תמיד בפועל לא ישתנה ולא יתנועע אין שנוי כל עקר ויפעל תמיד מצד עצמו ואמנם יפעל עת אחת ולא יפעל עת אחרת במקרה מצד המקבל כי זריחת הצורות מן השכל הפועל כפי אמונת בעלי חדוש הצורות או השגחתו בטבע מוציא הצורות אשר בכח אל הפועל והישירותו הטבע והנהגתו והבאתו אל התכלית כי הטבע אינו בעל שכל שיכון אל התכלית לפי דעת החכמים האמתיים הוא מאתו על ענין אחד והחסרון מצד המקבל כענין האור הנוצץ מן השמש תמיד על ענין. ולא יקרה זה בטבע האיש אבל בטבע הכולל ר"ל שהוא מביא אל התכלית בשקצת הנמצאות נאותות לקצת כצמחים לב"ח והמטר לצומח כהאותות איברי קצתם לקצת כאמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כלומר שכל הנמצאות נאותות לקצתם ומסכימות [ע. 288 ב] למציאות ושמירתם. וזה מהשגחה מהתחלה משכלת נפרדת. והשגת ההפסד והחסרון הוא מצד עצמם לא מצד המשפיע. ולמה שהשטן מקטרטג ואומות העולם משיבין ר"ל דעתנו בטבע המין יקצור השגתנו ממה שבכחנו לא יבדילו זה ההבדל ויקחו מה שבמקרה מקום מה שבעצמות וייחסו חסרונותינו לאות בחוק המשיג וזהו אמרו כביכול וכו'. זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה. ימי עניה בימי עניה. כי ששת ימים ואם כבר יפירושו הימים ההם שהם בעצמם נבראים כשיובנו מה הם. משבתיה פירשו ז"ל על סלוק הטובות האמתות יאמר על משבתיה זה רבי יוחנן בן זכאי ששבת מתוכו. חטא חטאה ירושלם וגו'. באר כי בסבת עוון גלו מארצם על ששפכו דמים אשר הוא סבת פרוד הקבוץ הצריך לעמוד כנגד האויב ועל שעבדו ע"ז כמו שבאר יחזקאל ע"ה עמדתם על חרבכם עשיתם תועבת ואיש את אשת רעהו טמאתם והארץ תירשו. ואמר החכם האלהי רבי משה בתשובת שאלה כי עוון ע"ז הוא שהחריב בתינו והגלה את אבותינו

ופעל 99 | ופעלו א. מוציא 1 | המוציא ב. הוא 3 | היה א. ענין 4 | ענין אחר א. האיש 4 | האיש יי' א, האישים ב. לב"ח 5 | וב"ח ב. אברי 6 | אברי האיש א. מהשגחה 8 | בהשגחה א. יקצור 10 | יקצור א.

- 96 מבלתי יכולת יי': במדבר יד, מו. עיין גם כן ברכות לב ע"א.
 97 ועתה יגדל נא כח יי': במדבר יד, ז.
 100 זריחת הצורות: עיין פירוש הנרבותי לחי בן יקטאן (כ"י פאריס 916) עמ' 43, וגם למורה עמ' 106.
 2 כי הטבע אינו בעל שכל: אריסטו; עיין השמע טבעי ופ' הנרבותי לכותות 111ב; וגם הנהגת המתבודד (מהדורת דוד הרצוג, 1896) עמ' 10; וראה גם פירוש הנרבותי למורה עמ' 2א.
 5 בשקצת הנמצאות נאותות: עיין פירושו של הנרבותי למורה נבוכים עמ' 2א.
 6 וירא אלהים את כל אשר עשה: בראשית א, לא.
 14 זה רבי יוחנן בן זכאי: א"ר א, לו.
 16 עמדתם על חרבכם: יחזקאל לג, כו.
 18 בתשובת שאלה: עיין קובץ תשובות הרמב"ם (ליכטענבערג), חלק שני, עמ' כה.

מארצנו כי נשקעו בעבודות ההם ולא למדו מלאכת המלחמה היו לנשים כי נשתה
 גבורתם. ובריש חטא חטאה ירושלם אבל אומות העולם אינן חוטאין אלא אף על פי
 שחוטאין אין לוקין אבל ישראל חטאו ולקו ועל כן לנדה היתה. לטלטול היתה מגורת
 נע ונד. ותשב אחר מהכנה אחר מהמלכות. טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה.
 אמרו ז"ל שהכהנים ששמשו בימי צדקיהו ערלים היו הה"ד בהביאכם בני נכר ערלי
 לב הורה עליהם שהתנכרו בעבודת קרבנות שאלו כווננו במ לא גלו. ותרד פלאים.
 [ע. 289 א] אמרו המפרשים שיללה וקננה בהעלם. ולי נראה כמשמעו שירדה
 מטה מטה בתכלית עד שהוא בתכלית הפלא. ראה יי את עניי וכו'. ירצה על צוויך
 ובאר זה באמרו כי ראתה גוים באו מקדשה וכו'. ידו פרש צר וגו'. אתה מוצא בשעה
 שנכנסו שונאים למקדש נכנסו עמונים ומואבים רצו לבזו את התורה כדי שיעקר לא
 יבא עמוני ומואבי בקהל יי. כל עמה נאנחים בחורבן בית שני אבל בית ראשון לעם
 הארץ לא היה לחם לבני יהודה היה לחם להשיב נפש עד כמה מתישבת הנפש. רבי
 אמר ככותבת אמר רבי חנינה אמר כגרוגרת. ודע כי האל יתברך ברא החיים כחום
 הטבעי והחום הטבעי נשוא בלחות הטבעי ומרכך החום שייבש הלחות. ולכן היתה
 סבת החיים הוא סבת המות. והחכים האל וברא מזון ישנהו הטבע לדמות הנוון
 ויחליף תמורת מה שניתן מן הלחות הטבעי אשר הוא נושא הנפש. ולכן יקרא המזון
 משיב נפש. אך ידע כי לא יוכל הטבע להחליף כל מה שנתן בשלמות אבל ישאר בו
 חסרון מה וכן הטבע יראה בזה באחרית. והנה המשלו חכמי הטבע שנוי המזון אל
 הלחות הטבעי כמי שישים מעט מים בכוס יין שאין ספק שישתנו המים ההם יין. וכן
 מעט מעט תמיד ישתנו יין עד בסוף שישוב היין מים. וככה יקרה במזון שהוא ישוב
 לחות טבעי אך יורשם בו חסרון מה עד באחרית אשר יוטבע השרשי במקרה ויפסד.
 ובעבור זה אין להמלט מן המות הגופנית. וזהו שרצה החכם ע"ה כל עמל האדם
 לפיהו. וגם הנפש לא תמלט ר"ל שנושא הנפש והוא הלחות השרשית בלתי נשמר על

ולא 19 | ולו ב. ומואבים 28 | ומואבים. והיו כלם רצים לבזו כסף חזק אבגדוהו.

- 19 נשתה גבורתם: חולין צא ע"א.
 20 ובריש חטא חטאה: א"ר א, לז.
 23 אמרו ז"ל: א"ר א, לח.
 23 בהביאכם בני נכר ערלי לב: יחזקאל מד, ז.
 25 אמרו המפרשים: עיין אבן עזרא שם.
 27 כי ראתה גוים: איכה א, י.
 27 בשעה שנכנסו שונאים: א"ר א, מ.
 28 רצו לבזו את התורה: יבמות טז ע"ב.
 28 לא יבא עמוני: דברים כג, ד.
 30 רבי אמר: א"ר א.
 31 ברא החיים כחום הטבעי: עיין אורח חיים עמ' 49; ביאור המורה עמ' 27.
 36 חכמי הטבע: עיין גוטהולד וייל, תשובת הרמב"ם בשאלת הקץ הקצוב לחיים, 1979, עמ' 56
 ואילך.
 40 כל עמל האדם לפיהו: קהלת ו, ז.

השלמות בעבור המזון שאז היה עמל האדם כדי שיאכל וישתה גדול הערך. לא אליכם כל עברי דרך [ע. 289 ב] וגו'. למה שהיו הנמצאות עומדות בציור השכל הראשון והיתה הנפש נקשרת בעליונים תדמה אליהם בזה. ולמה שהיתה הנפש אם כן פועלת בציור והיה הדבור היותר נגלה מפעולות הנפש ומורה על המצוייר בה היה הדבור רושם רשמים חזקים בה וכפי נפש המדבר. ולכן ישמעו הטבעים לקול מלחשים. ולהורות על זה הענין אמר דורך מנהג המוסר. לא אליכם כל עוברי דרך כמשל ההידיוט לא יזיק לשמוע. ואמרו ז"ל לא ייתי עליכון מאן דאתא עלי לא ימטי עליכון מאן דמטא עלי. אשר הוגה יי ביום חרון אפו. אמר רבי חייא יום אחד היה אפו של הקב"ה אלו עשו תשובה ישראל פשרו. ירצה בזה שחרון ההשחתה לא היתה יום אחד. ואם יום הרצון יתמהמה כי הבדל גדול יש בין הפסד הדבר ובין עזיבתו על הפסדו. ולו עשו תשובה ויצאו אל שרי מלך בבל במצות השם על ידי הנביא המושגח היודע כל זה או אל טיטוס הרשע וחכו מעט רגע עד יעבור הזעם עליו היו נצולין מהגזזה הרעה. ממרום שלח אש בעצמתי וגו'. ירצה שהאל ית' צוה ברצונו הקדום ושלח אש שמימי ר"ל נצוץ הכוכבים המכים כלם על נקודה אחת והיא מרכז הארץ למלאת רצון השם ודברו. ואמר החכם המישיר אומתנו אל האמיתות ועל פסוק מה אנוש כי תזכרנו כי כאשר תרד מכה באומה או באיקלים כפי מה שחייב רצונו הקדום יקדימו ספרי הנבואה לספר שהשם פקד מעשיהם על ספורם בפקידות המעשים. אמר מה אנוש כי תזכרנו ועל זה סמך לזה [ע. 290 א] נשקד על פשעי בידו. ורז"ל רמזו לזה ואמרו: אמר רבי יהושע בן לוי קחי רחים וטחני קמח הא כל עמא טחנין חטין ואת אמרת וטחני קמח. אלא כך אמרה ירושלם לבת בבל אלו ממרום לא עשו מלחמה בי היית יכולה להלחם בי. אילו ממרום לא שלחו בי אש את היית יכולה לי. אלא אדיא קטליא קטלת קימחא טחינא טחנא קרתא יקידתא אוקידת לכך נאמר ממרום שלח אש. רמז אל הפועל העליון כי ראוי שייחוס אליו הפעל ההוא כי השפלים אינם רק ככלים כמו שהתבאר בפילוסופיא הראשונה שמי שלקח דבר ושרפהו לא יאמר שהאש שרפו אבל האדם הוא פעל השרפה והאש כלי בפנים מה. וירדנה הוא לשון קורן. נשקד על פשעי בידו. פירשו ז"ל מלשון כי שוקד אני על דברי

נקשרת 44 | בצלם אב. אם כן 44-45 | גם כן א. ייתי 48 | איתי ז. | יום אחד 50-51 | אלא יום אחד ב. הרעה 54 | ליתא | ז. היית 62 | לא היית ז. את 62 | אינך ז.

- 46 ישמעו הטבעים לקול מלחשים: תהלים נח.ו.
 48 ואמרו ז"ל לא ייתי עליכון: א"ר א.מב.
 49 אמר רבי חייא: שם.
 53 היו נצולין: עיין סוף הפירוש.
 56 מה אנוש כי תזכרנו: תהלים ח.ה.
 57 כי כאשר תרד מכה באומה: עיין מורה נבוכים א.י.
 60 אמר רבי יהושע בן לוי: א"ר א.מג.
 65 בפילוסופיא הראשונה: עיין ס' התחלות הנמצאות לאל-פאראבי (כ"י 189) עמ' 63 ואילך.
 67 פרשו ז"ל: א"ר א.מד.

לעשותו. ואמרו ז"ל אמר הקב"ה אם אני מגלה אותם בתקופת טבת אין ענבים בגפן
 ואין תאנים בתאנה אלא הרני מגלה אותם בתקופת תמוז שיש ענבים בגפן ויש תאנים
 בתאנה ואין צינה ואפילו הם ישנים בדרכים וברחובות אין אחד מהם נזוק. ישתרגו
 70 עשאן עלי שריגות שריגות. הביא אותן עלי מכופלות בכל וכשדים מדי ופרס ויון
 ומוקדון אדום וישמעאל. הכשיל שב אל פשעי כי הכל על דרך גמול ועונש והכל גליח
 לפניו ית. נתנני יי וכו. אמרו על דרך צחות אשה רעה וכתובתיה מרובה. סלה כל
 אבירי יי וגו. מגזרת מסלה כל אבירי. התחלת מפלת אומה אובדת גיבוריה וחכמיה.
 על אלה אני בוכיה וגו. על הרעות שהזכרתי. ואמרו ז"ל על סלוק הדעות ועל סלוק
 75 שכניה. אפשר שהיה צדקיה רואה אחרי שהיו נוקרין עיניו ולא היה לו דעת להטיח
 ראשו לכתל עד שתצא נשמתו ולא גרם לבניו שיהרגו לפניו אלא על אותה שעה יאבד
 לב המלך והשרים. עיני עיני יורדה מים עין אנוש דומה לעין המים. אמר רבי לוי משל
 לרופא שחשש עינו אחת אמר עיני תבכה על עיני. כך ישראל נקראו עיניו של הקב"ה.
 80 הה"ד כי ליי עין וכל שבטי ישראל. כביכול אמר הקב"ה עיני תבכה על עיני. מדעתי
 כי זה הדרש לא נאמר אלא על דרך ההלצה. ודרש לי שבעל הדעת כי חלק יי עמו והם
 תכלית המין האנושי כמו שהאדם תכלית העולם השפל ונמשך אל השרש המונח בכל
 צרתם לו צר על דרך ההשאלה כי רחק ממני מנחם. מה שמו משיח מנחם שאמר כי
 רחק ממני מנחם. ירצה שהוא ינחמנו מצרותינו ואנו מקוים אותו ומתנחמים בעת
 85 גלותנו בביאת מלך המשיח היעוד לנו ואם יתמהמה חכה לו. ואמרו ז"ל שתא אלפי
 שני הוי עלמא וחד חרוב שנאמר יחינו מיומים וביום השלישי יקיימנו ונחיה לפניו.
 ופליגא דרב קטינא דאמר רב קטינא אמר רב חד חרוב שנאמר ונשגב יי לבדו ביום
 ההוא. זה המאמר נאמר על צורה אחת בה יהיו כל האנשים מוקפים ובארו בזה
 המאמר חלוקת העולם מראש ועד סוף. ואמרו שני אלפים תהו כלומר שטענו אחרי

הדעות 75 | הדעת א. אחרי 76 | אחרים דר. ולא גרם 77 | אלא גרם אגו, גרם דו.

- 67 כי שוקד אני על דברי: ירמיה א,יב.
 71 בכל וכשדים: א"ר א,מה.
 73 אשה רעה וכתובתיה: יבמות סג ע"ב.
 75 ואמרו ז"ל: א"ר א,מח.
 76 אפשר שהיה צדקיה: עיין פסיקתא רבתי 26, א131.
 76 לפני המלה "דעת" מתחיל עמ' 290.
 77 יאבד לב המלך: ירמיה ד,ט.
 78 אמר רבי לוי משל לרופא: א"ר א,גד.
 80 כי ליי עין וכל שבטי ישראל: זכריה ט,א.
 82 בכל צרתם לו צר: ישעיה סג,ט.
 85 ואם יתמהמה חכה לו: חבקוק ב,ג.
 85 ואמרו ז"ל שתא אלפי שנה הוי עלמא: סנהדרין צז ע"א.
 86 יחינו מיוממים וביום השלישי: הושע ו,ב.
 87 ונשגב יי לבדו ביום ההוא: ישעיה ב,יא,יז.
 89 ואמרו שני אלפים תהו: עיין סנהדרין שם.

- 90 ע"ז והנהגתם היתה בה. כי ע"ז נקראת תהו כמו שאמר לא יועילו ולא יצילו תהו המה. אחר כן שני אלפים תורה והיא מעת שיצא אברהם אבינו ע"ה עד חורבן בית שני ובכלל כל זמן התמיד הנבואה והכל בקרוב. ושני אלפים ימות המשיח ובעונותינו שרבו יצאו מה שיצאו ומשיח לא בא. ותרין חרוב [ע. 291 א] זה דעת אחת. אחר כן המעיטו דאמר רב קטינא אמר רב וחד חרוב ואמר וחד הורה על השאר הזמן והשבת רמז לזה והספירה והשמטה והיובל כי הכל הולך בשבעיות.
- 95 אמרו ז"ל דור הולך ודור בא דור שכבר בא. ואמרו גבי יום ראשון מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן. ואמר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן. ורבי יודן בשם רבי אבו עובדה הוה בחד בר נש דהוה קאי רדי געת חדא תורתיה. עבר עליו חד ערבי אמר ליה מאן את אמר ליה יהודאי. אמר ליה שרי תורך שרי פדנך דבית מקדשכון חריב. אמר ליה מנא ידעת אמר ליה מגעיתיה דתורתך אנא ידיע. עד דהוה עסיק עמיה תוב געת זמנא אחריתי. אמר ליה אסר תורך אסר פדנך דאתיליד מאן דפריק יתכון אמר ליה ומה שמיה. אמר ליה מנחם שמיה. ואבוה מה שמיה. אמר ליה חזקיה אמר ליה הכין שרין. אמר ליה בדכית ערבא דבית לחם יהודה. הכונה בהכרת הערבי בגעיית השור כי מרדייתהון דחיתא וקול החיות יודע זה. והכונה בלידה ביום החורבן כבר פרשתיה בזה הפסוק או אמר זה למה שאשר ממנו התנועה הוא אשר אליו התנועה על כן אמר לו דאתיליד משיחכון ירצה שכבר התחיל להתקרב יום בואו ושמו כבר התבאר ושם אביו יש בו שתוף מה או ירצה בו שהוא מזרע דוד כמו שבאר דאמר בדכית ערבא דבית לחם יהודה כמו שאמר הנביא ורוד עבדי נשיא להם לעולם. דבי רב שלה. שלה שמו של משיח שנאמר עד כי יבא שלה. דבי רבי חנינא אמרי חנינה חנינה שמו שנאמר כי לא אתן לכם חנינה. דבי רב ינאי אמרי ינון שמו שנאמר לפני שמש ינון שמו שם האומר הניח כפי המאמר. פרשה ציון בידיה. [ע. 291 ב] רבי יהודה דסכנין בשם רבי לוי משל למלך שהיה לו בן דהוה חטי והוה מחיל ליה. אמר חטית וסכלית. ועוד הוה מחי ליה עד דפשט ליה עשר אצבעות. כך הקב"ה מייסר לירושלם ואמר חטית עד פרשה ציון בידיה. צדיק הוא יי כי פיהו מריתי. מי אמר הפסוק הזה יאשיהו אמרו. אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה פרעה
- 100
- 10
- 15
- מכאן 96 | מלמד מכאן ו. | פרשה 14 | שפרשה ג. | בידיה 14 | בידיה. היתה ירושלים לנידה בניהם ג.

- 90 לא יועילו ולא יצילו: שמואל א יב, כא.
- 93 ובעונותינו שרבו: סנהדרין צו ע"ב.
- 96 דור הולך ודור בא: קהלת א, יד.
- 97 ואמר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות: בראשית רבה ג, ט.
- 98 עובדה הוה בחד בר נש: א"ר א, נז.
- 8 ורוד עבדי: יחזקאל לו, כה.
- 9 דבי רב שלה: א"ר א, נז.
- 9 עד כי יבא שלה: בראשית מט, י.
- 12 רבי יהודה דסכנין: א"ר א, ס.
- 15 יאשיהו אמרו: א"ר א, סא.
- 15 אחרי כל זאת אשר הכין: דברי הימים ב כ, לה.

הלחם בכרכמיש וכו'. ואמר חדל לך עוד מאלהים אשר עמי ואל ישחיתוך זה לשון ע"ז. ולא הסב יאשיהו את פניו ולא שמע אל פרעה מפי אלהים. מפי ירמיהו שאמר לו יאשיהו כך קבלתי מישעיהו רבי וסכסכתי מצרים במצרים. והניחו ולא שמע לו. אמר לו משה רבך דרבך לא כך אמר וחרב לא תעבור בארצכם וחרבו של אותו רשע עוברת בארצי ובתחומי. והוא לא הוה ידע שכל דורו עובדי ע"ז היו. ויורו היורים למלך יאשיהו ואמר מני שלש מאות חצים ירו בו עד שנעשה כל גופו ככברה והיה ירמיהו מצית אחריו לידע מה הוא אומר ושמע שהיה אומר צדיק הוא יי כי פיהו מריתי. פיהו ופי סרסורו. וענה ירמיהו ואמר רוח אפנו משיח יי נלכד בשחיתותם. קרא פי השם הנודע מאתו ית לירמיהו הנביא כי הכיר כי מרותו את פי הנביא היא סבת מה שקרהו כי ההשגחה היא כפי השכל כי הוא מלאך מליך כח מדבר מנהיג רואה כנולד ומביט בסבות יודע העתידות בהקיפו בפעולות המגיעים ובהתדבקו בנפרדים עד כי עם התאחדותו עם הנבדל ישוב עליון והעליון פועל בתחתון. ולכן לא יתפעל באשר למטה ממנו כמו שאמר לא יגע בך רע ואין לצאת מעצת אלה האנשים ואין מיתה בלי חטא ופשיעת האדם בעצמו ואין יסורין בלא עוון ונטיה מדרכי הכורא ית ומרותו בדבר יי הנצב באמצעותם כמו שאמר [ע. 292 א] ועל מי לא יקום אורוה. ומשה רבנו ע"ה מת על מי מריבה ולא השלים אשר רצה כפי מה שחשבו אשר אמרו כי החומר השפל שמרים לעליון ולא ימנע מהצלל בהם דבור מה בטבע כחנוך ואליהו וחטא בדבר. ורבי משה ע"ה פרש שחטאו היה על שכעס על ישראל. ורבי משה בן נחמן ז"ל פרש שחשב כמה שראה מן השכינה שהוא השרש המופלא ועשה מהענף המעוז הגדול. ולכן שב בעת ודויו ואמר יי אתה החילת. ולפי פשט הכתוב שחטא על שהכה הצור והשם ית לא אמר אלו רק דבור כי המעיט הפלא ונתן מקום לקטני האמונה שיחשבו אשר יעשה ככה אם יעשה כמצות האל. והכעס הכשילו לזה שלא נשמר מזה וההיולי סבה. קראתי למאהבי וגו'. פרש החכם א"ע ואמר כי אינינו כמו פי השם | רח השם ו. ומביט 25 | ומציין בג. ובהתדבקו 26 | ולא תדבק בנפרדים ד.

- 16 ואמר חדל לך מאלהים: דברי הימים ב לה, כא.
 18 וסכסכתי מצרים במצרים: ישעיה יט, ב.
 19 וחרב לא תעבור בארצכם: ויקרא כו, ו.
 20 ויורו היורים למלך יאשיהו: דברי הימים ב לה, כג.
 21 ואמר מני שלוש מאות חצים: תענית כב ע"ב.
 22 וענה ירמיהו ואמר: א"ר א, סא.
 23 רוח אפנו משיח יי: איכה ד, ב.
 24 רואה כנולד: מליצה על תמיד לב ע"א.
 25 ואין מיתה בלי חטא: שבת נה ע"א.
 26 ועל מי לא יקום אורוה: איוב כה, ג.
 27 ורבי משה ע"ה פרש: עיין מורה נבוכים א, לו.
 28 ורבי משה בן נחמן: עיין פירושו לתורה, שמות כ, ג.
 29 יי אתה החילת: דברים ג, כד.
 30 פרש החכם א"ע: עיין פירושו לאיכה שם.

אהבי כי הוא פועל. אכן טעמו למבקשים שאוהב אותם. וככה אמר רבי שמעון ז"ל
 40 פתר קריא בנביאי אמת שהיו מאהבין אותו להקב"ה. המה רמוני שהיו מרחמין עלי
 ואומרים הפרישו תרומות ומעשרות וכי יש תרומות ומעשרות בבבל אלא בשביל
 לאהבני להב"ה. והוא שאמר ירמיה הציבי לך ציונים. ראה יי כי צר לי וגו. מעי
 חמרמרו. הטעם עכורים מגזרת חמר. רבי חמא ב"ר חנינא עשאן מורות מורות
 כלומר דבר מר. רבי שמואל ב"ר חנינא עשאן גושין גושין ר"ל מקובצין חתיכות.
 45 שמעו כי נאנחה אני. כי אתה עשית כי הוא הפועל באמת ויהיו באמת כמני בצרה ולא
 כמני בהרוחה. תבא כל רעתם לפניך וגו. כדי שתפעל בהם מה שפעלת לי איתי [ע.
 292 ב] עליהון מה דאיתית עלי. דקדק עליהון כמה דקדקת עלי. ועולל למו תפעל
 בהם. והדרש עשאו מלשון עלילות קטף עוללהון כמה דקטפתא עוללותי וקדימת בא
 רעתם לפניו קודם העלילה להם. ונתינת הסבה למה שעולל לנו היה הפשעים להורות
 50 כי השם יתברך משגיח בזה העולם השפל וכי כל המשיג אותנו הכל הוא בהשגחה
 מאתו ית על דרך גמול ועונש ואין אנו יכולין לדעת משפטי השם ית ויתברך כי הוא
 לבדו היודע כמו שאמר ידעתי כי כל תוכל. ידעת כתוב וכן האמת כי הוא היודע
 וידיעתו יכלתו והוא עצמו יתברך. ולבי דווי. דבר שלקו בו ישראל בו מתנחמים
 דכתיב דברו על לב ירושלם לקו ביש דכתיב הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי.
 55 ומתנחמים ביש דכתיב להנחיל אהבי יש. ולקו בכפלים דכתיב כי לקחה מיד יי
 כפלים בכל חטאתיה. ומתנחמים בכפלים דכתיב נחמו נחמו יאמר אלהיכם.
 סליק אלפא ביתא קדמיתא בסיעתא דצורתא דעלמא ההוא קדמאה לית אלה קדמאה
 עלאה דהוא תכליתא והוא עביד כלא. וכלא ביה במציאותה אחדה משוכחא. על כן
 לא לה שנייא כדכתיב אני יי לא שניתי. ואתם בני יעקב הנמצאים העלולים לא כליתם.
 60 איכה יעיב באפו יי וגו. ארץ תפארת ארץ ישראל. איכה יעיב כלומר החשיכה או ירצה
 לומר שכל אותם כלה ענן וילך מלשון עב או ירצה לומר שטח מראות עיניהם

עלי 40 | בי ג. בהרוחה 46 | ברננה ג. הסבה 49 | ליתא ג. לא כליתם 59 | כליתם. ישתבח עד
 ללית סופא בקושטא אגרו.

- 39 אמר רבי שמעון: א"ר א.ס.ב.
 42 הציבי לך ציונים: ירמיה לא.כא.
 43 רבי חמא ב"ר חנינא: א"ר א.ס.ג.
 52 ידעתי כי כל תוכל: איוב מ.ב.
 53 וידיעתו יכלתו והוא עצמו: עיין מורה נבוכים א.גג.
 54 דברו על לב ירושלם: ישעיה מ.ב.
 54 הביטו וראו אם יש: איכה א.יב.
 55 להנחיל אהבי יש: משלי ח.כא.
 56 נחמו נחמו עמי: ישעיה מ.א.
 59 אני יי לא שניתי: מלאכי ג.ר.
 60 כלומר החשיכה: עיין אבן עזרא שם.
 61 כלה ענן וילך: איוב ז.ט. שטח מראות עיניהם: ישעיה מד.יח.

מהשכיל לבותם ונקשר עם זה השליך משמים ארץ כלומר אחר שאבד חכמתם באפו. דברו [ע. 293 א] הנביאים כלשון בני אדם כלומר כפי הדמיון ההמוני. והפעל אשר יצא מאתנו יורה על אף וחמה כשתגזרה חכמת הבורא ישאלו הנביאים עליו שם האף כי זה מן הענינים ההכרחיים שיאמינו ההמון שהשם ית יחרה אפו כמו שבאר רבי משה ע"ה שאמר שיש מן האמונות מה שהיה הכרחית באמונת ההמון באומנתו שהשם ית יחרה אפו במי שמרה בפיו. ואל זה כונו ז"ל באמרם עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם. אמר רבי ברכיה הלוחות ארכן ששה טפחים כביכול היו בידו של משה והיה העולם שני טפחים שהיו מפרישים מיד ליד. ירצה שהדעות יחלקו לשלשה חלקים. החלק הראשון כביכול היה בידו של מי שאמר והיה העולם. ירצה כביכול אם שתוף השם יספיק בזה. והחלק הזה רמו אל הדעות בנמצאות הטבעיות ובכלל בנמצאות בעצמותם. והחלק השני רמו אל האמונות ההכרחיות בדת ויקחם ההמוני כפי פשוטם והסגולות ישיכום אל האמת כאמונותינו כמו שאמר הרב שהשם ית יחרה אפו במי שימרהו. וזהו אמרו בידו של משה. החלק השלישי תלוי בדעות הנתלות בפעולות אשר נפעלם אנחנו, ובכלל הנמצאות אשר אנחנו סבתם והוא אמרו שהיו מפרישין בין יד ליד כי הם כאמצעיים בין שני הקצוות ונתן לכל חלק ב טפחים כי כל אחד מאלו השלושה יחלק אל החיוב והשלילה. השליך משמים ארץ תפארת ישראל כלומר שהיא היתה במעלה גדולה עד השמים והשליכה אל הקצה האחר שהוא המרכז ר"ל תפארת ישראל או יאמר שהשליך הארץ שהיא תפארת ישראל מן השמים ולא יאמר אנה השליכם כי בדינו. וירמוזו אל ארץ החיים אשר [ע. 293 ב] היא כנסת ישראל. כמשל שעשו ז"ל במלך שכעס על בניו והרחיק אמם עמהם. והיה זה הפך מה שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים כי המשפיע כמו המושפע. ורבותינו ז"ל פרושו שהארץ ההיא היתה כדמות לבנה שהיו עושין אבותינו במצרים. ועליהם נאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. ולא גלו ישראל כל עוד היות הלבנה ההיא שם לזכר. המאמר הוא נאמר על צד מליצת השיר ואם יש בו תוך עמוק. ואנחנו נקצר עליו הנה לבקשתנו הקצור. הדום רגליו מקום שהשכינה שורה עליו כי הוא כבר תקרא יד ורגל. והדום הוא דמות כסא קטן

שמרה בפיו 67 | שימרהו אב. | החלק הראשון 70 | הדעת הראשון ב. | רמו 71 | הוא רמו ב. בעצמותם 72 | ליתא ב. | כפי פשוטם 73 | כפי הם ב. | תלוי 74 | ליתא בד. | בידינו 80 | בידינו היא ב. | כל עוד 85 | ליתא אב. | ההיא 85 | ליתא ב. | עמוק 86 | הוא עמוק אג.

63 דברו הנביאים כלשון בני אדם: עיין יבמות עא ע"א.

65 כמו שבאר רבי משה ע"ה: עיין מורה נבוכים א, כו; ג, יג.

67 עלית למרום שבית שבי: תהלים סח, יט.

68 הלוחות ארכם ששה טפחים: שמות רבה כח, א.

81 כמשל שעשו ז"ל במלך שכעס על בניו: א"ר ב.

82 וירא אלהים את בני ישראל: שמות ב, כה.

83 ורבותינו ז"ל פרושו: שמות רבה א, מב.

87 דמות כסא קטן: עיין אבן עזרא שם.

תחת הרגלים. וכבר ידעת הציור שצייר ארסטו מניע השמים היומים באדם יקיף הגלגל על עצמו פניו למעלה ימינו אל המזרח שמאלו אל המערב ראשו בקוטב הדרומי כי שם נפש העולם. ושוקיו אל הקוטב הצפוני אשר שם הישוב. אחוריו נגד התהום פניו למעלה. יתחיל התנועה לפנים אל העגולה הגדולה המהירה אשר שם נראה אמתת המניע רוכב שמים בעזרך. בלע יי ולא חמל וגו. את כל נאות יעקב כל עדת ישראל כגון רבי ישמעאל בן אלישע רבן שמעון בין גמליאל ורבי יהודה בן בבה ורבי עקיבא ורבי חנינה בין טרדיון ורבי שבכי הסופר ורבי חצפית התורגמן ורבי הנחתום ורבי אליעזר בן שמוע. בלע יי ולא חמל זה בטר חמישים ושנים שנה עשתה בטר אחר חורבן הבית. והיו שם בני כוזיבא. והיה רבי עקיבא דורש דרך כוכב מיעקב לא תקרי כוכב אלא כוזב. ורבי עקיבא כד הוה חמי בני כוזיבא אמר הינו מלכא בני משיחא אמר רבי יוחנן בן תורתא יעלו עשבים על לחיך וכן דוד איננו בא. ייחס המאמר לבן תורתא על צד השיר לפי מה שיחס מספורו. חלל ממלכה [ע. 294 א] 100

אלו ישראל כדכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ושריה אלו שרים של מעלה. את מוצא עד שלא באו השונאים היה ירמיהו מקונן ואומר להם לישראל עשו תשובה כדי שלא תלכו בגלות. אמרו לו אם יבואו השונאים מה יכולים לעשות לנו. חר אמר אני מקיף חומת מיא למדינתא. וחד אמר אני מקיף חומת נורא וחד אמר אני מקיף חומת פרזילא. אמר הב"ה בידי אתון משמשין. עמד הב"ה ושנה שמותם של מלאכים. דעל מיא עבד על נורא ודעל נורא עבד על פרזילא ודפרזילא עבד על מיא. והיו מזכירין שמותם מלמעלה והם היו עונים להם הה"ד ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל... וכיון שגרמו העוונות ובאו השונאים התחילו מזכירין שר פלאן איתא עביד לאן מילא פלאן. אמרו ליה אית בחילי דאנא מרים מיניה. דברים אלו מליצת קימא היא והיא מלאכת חכמת ישראל מן הקדומה להם. והיא על שרש מה שאמר הכתוב היש מספר לגדודיו. והיא נאבדת כשאר חכמות ישראל שהם הוות נפסדות. ומי שירצה להתפלסף כשיכחישו זה יאמר כי ידעו מודיעים לחדשים. ואני מדרכי לבלתי עשות צורה במאמר הנביא רק כפי שרש נתנו האלהי רבי משה ע"ה

בן אלישע 93 | בן אלישע כהן גדול בד. משיחה 98 | בן משיחה אגו. משמשין 4 | משתמשין אב. כשיכחישו 11 | כשיכחישו א.

- 88 שצייר ארסטו: עייף Ch. Touati, "Dieu et le monde selon Moïse Narboni", in *Archives* 193-205 (1954), pp. 29 (1954), pp. 29-30; ובמיוחד עמ' 199.
- 92 רוכב שמים בעזרך: דברים לג,כו.
- 93 כגון רבי ישמעל: א"ר ב,ה.
- 96 דרך כוכב מיעקב: במדבר כד,יז.
- 100 ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: שמות יט,ו.
- 2 אמרו לו אם יבואו השונאים: א"ר ב,ו.
- 6 ואחלל שרי קדש: ישעיה מג,כח.
- 10 היש מספר לגדודיו: איוב כה,ג.
- 11 כי ידעו לחדשים: ישעיה מו,יג.
- 12 שרש נתנו רבי משה: עייף מורה נבוכים בפתיחה, עמ' 22 בתרגומו של מתק.

אלינו למי שהבין. ואני אגלה לך למה שראיתי מתפלספים מכחישי ספורי הכתובים
 אין להם מאזנים אנה יעשו משל ומה יקחוהו על פשוטו. והשרש ההוא כי בראתו
 ספור יורה פשוטו על נמנע מהנמנעות או ראוי שנבין אותו משל כענין הנחש או
 15 שהוא כמראה הנבואה כפתיחת פה האתון וזולתו. אבל מה שיוורה על אפשר ויזכור
 בו לתועלת מה מן התועלות או להכרח מה אני אקחהו על פשוטו אלא אם יאמר בו
 הוא עצמו [ע. 294 ב] שהוא משל בספר משלי או בענינו בהתבוננות. ועל זה
 היו כל ספורי התורה משפטם כמשפט שמע ישראל כי התורה מן השמים ולתועלת
 20 מושכל ואין מה שירוך מרוצת המותר ואם יש יתרון לקצת על קצת. והענין בחלקי
 התורה כענין בצורות הטבעיות שאין מקבלות הפחות והיתר כענין בנטפי המים.
 שנטף המים הוא מים כמו שמי הים בכללם מים. ואם מים יתור בים אך לנראה בזה שאין
 לצורה המינית רוחב ואם תתחלף בכמות הנושא. וכמו כן כמי שיש לו מעט מהות
 בחלק היורד למלחמה המנצח בה. וככה כל חלקי התורה הם תורה במה שענינם
 25 אלהי מועיל. ואם יתחלפו כפי התחלף הנושא כי אין ספק כי ייחוד השם כנזכר בשמע
 ישראל הכולל לכל מה שהתבאר ממנו בשפע טבעי ובספר האלהות יש בו יתרון
 בידיעתו על ידיעת משפטי סוכה ולולב המבוארים במקומם. ואם תכלית הכל משובח
 והאל יודע. גדע בחרי אף וגו. כנוי ימינו שב לישראל. ורז"ל אמרו אל השם. ואמר
 רבי יהודה ב"ר סימון כיון שגרמו עונות ונכנסו שונאים לירושלים נטלו גבורתם של
 30 ישראל וכפתו ידיהם לאחורם. אמר הב"ה אני כתבתי עמו אנכי בצרה ועכשיו בני
 שרויים בצער ואני בדירה כביכול השיב ימינו אחר. ולבסוף גלו אותו לדניאל הה"ד
 ואתה לך לקץ. אמר ליה ליתן דין וחשבון. אמר לו ותנח אמר לו והא ניחא לעולם.
 אמר לו ותעמוד. א"ל עם מי עם הצדיקים או עם הרשעים. א"ל לגדולך עם הצדיקים.
 א"ל באחרית הימים [ע. 295 א] או באחרית הימין. א"ל לקץ אותה הימין שהיה
 35 משועבדת קץ נתתי. לימין גאלתי את בני גאלתי את ימיני. והוא שאמר דוד ע"ה למען
 יחלצון ידידיך הושיעה ימינך. ממה שבארנו בפסוק בכה תבכה ובפסוק וילך בלא כח
 לפני רודף יודע באור זה הדרוש. דרך קשתו כאויב לא די שלא נלחם עם הצר שהשיב
 אחר ימינו כאלו אין כח לו עד ששב כאויב. ואמרו ז"ל דרך קשתו כאויב זה פרעה
 שנאמר אמר אויב. נצב ימינו כצר. זה המן שנאמר איש צר ואויב. באר כי הפועלים

שהבין 13 | שהבין דבריו א. אגלה למה 13 | אגלה למי ב. התורה 19 | התורה כולה
 ב. ואין 20 | ואין בה א. שירץ 20 | שיכוך ה. רוחב 23 | רוחב בעצמותה
 אבה. מהות 23 | מחיות אבדה.

- 28 אמר רבי יהודה ב"ר סימון: א"ר ב.ה.
 30 עמו אנכי בצרה: תהלים צא, טו.
 32 ואתה לך לקץ: דניאל יב, יג.
 35 למען יחלצון ידידיך: תהלים ס, ו.
 36 וילך בלא כח לפני: איכה א, ו.
 37 לא די שלא נלחם: עיין אבן עזרא שם.
 38 ואמרו ז"ל דרך קשתו: א"ר ב.
 39 אמר אויב: שמות טו, ט. איש צר ואויב: אסתר ז, ו.

- 40 הם כלי השם. מחמדי עין רבי ירמיה אמר אלו הבנים שהיו חבכין על אבותם כגלגל העין. היה יי כאויב וגו. הם לא פלשו אחר מדת הדין שנאמר והי העם כמתאוננים. היו שרי יהודה כמשיגי גבול. אף מדת הדין לא פלשה אחריהם דכתיב היתה כאלמנה.
- 45 היה יי (כ)אויב אין כתוב כאן אלא כאויב. באורו כי פעל האדם ישלם לו ומדה כנגד מדה. בלע יי בלע כל ארמנותיה אפשר שרמזו בזה על עשרת השבטים ויהודה. רבי ברכיה בשם חלבו בשם רבי שמואל ב"ר נחמן אמר לשלושה מקומות גלו ישראל: אחד מהם לפני מן נהר סמבטיון. ואחד חוץ מן נהר סמבטיון על דרכים ירעו אלו שירד ענן והקיפן. ואחד שגלו לדפני של אנטוכיא. וכבר יקרה בכל דרוש שיקשה להשיגו שהוא אם מפני תולדה אחרונה מהקשים רבים יצטרכו להקדים ואם מפני חולשת המשיגי והכנתו ביצירתו ובאשר חוץ יטריד ואם מפני שהוא עמוק בעצמו ובטבעו קשה הציור כפי נושא הדרוש. ויש לי בזה המדרש סוד מופלא מחלק גלותנו לשלושה מינין ואין הנה מקום לרמזו ויבוקש בפסוק ראשון מן הספר והאחרון הוא אשת איש נאמנה כמונו [ע. 295 ב] היום. ויחמוס כגן שכה וגו. שיכלו עיניו. אמר רב חמא כגנה כנחמס מעינה והלבין ירקה. מלך וכהן שומר הדת ומורה אותה. ובדרש מלך זה צדקיהו וכהן זה שריה בן מחסיא. זנח יי מזבחו. למה שהיה הקרבן מקרב אותנו לשם והינו דאקרי קרבן וגלתה שכינה ומלך שלם אמר כי השם זנח מזבחו. אחר כן נאר מקדרשו. קול נתנו כיום מועד הצרים כיום מועד שהיו ישראל עושיין. חשב יי להשחית וגו. א רב יוחנן לא כמן כדון אלא מן עלמא כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למי היום אשא בנו אותה ועד היום הזה להסירה מעל פני. אמר רבי אילאם כאדם שהיה עובד במקום מטונף ועוקם את חוטמו. ירצה בזה כי המשיגים כפי נמצא הם כפי עת התחלת הדבר והוסרו כמו טוב אחרית דבר מראשיתו. ר"ל כי הראשית וצמיחתו היא התחלת הכל עד אחריתו. ויאכל חיל וחומה ירמזו בחיל על שרים של מעלה ועל מה שר פלאן עביד לן וכו. טבעו בארץ שעריה. יטבעו כמו שקרו זה בתחלת הענין כמפתח הארץ וההשנות אינו בלי סבה. אין תורה הדרש מבאר אין תורה תואר לגוים אשר מלכה ושריה גלו ביניהם. אמרו ז"ל אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים האמין הה"ד והאבדתי חכמים באדם ר"ל כי הנעדר
- 60
- 65
- יטריד 49 | מטריד ג. מטונף 59 | הטנוף א. והוסרו 60 | הוסרה ד. ועל מה 62 | ועל מה שאמרו ב.

- 40 רבי ירמיה אמר: א"ר ב.
 43 כי פעל אדם ישלם לו: אויב לד,יא.
 43 ומדה כנגד מדה: נדרים לב.
 44 רבי ברכיה בשם רבי חלבו: א"ר ב,יג.
 46 נהר סמבטיון: ירושלמי סנהדרין כט ע"ג.
 52 אמר רב חמא כגנה: א"ר ב,יג.
 57 אמר רבי יוחנן: א"ר ב,טז.
 57 כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר: ירמיה לב,לא.
 64 אמרו ז"ל אם יאמר לך אדם: א"ר ב,יז.
 65 והאבדתי חכמים: עובדיה א,ח.

לא יפסד. יש תורה בגוים אל תאמין דכתיב בגוים אין תורה. וכבר באר הר"ם ז"ל ברמזו בענין הכרת התורות כי תורתנו אלהית ומניחה נביא ותורת הישמעלים מניחה בלתי נביא והוא מבעלי [ע. 296 א] הקסם. ועל גלוי אמר בסוף הפרק והבן זאת הכונה. גם נביאיה וכו. אחר שיצאו מן הארץ הנבחרת המוכנה לזה או ירצה אף בהיותם בארץ כי לשם נתכנו עלילות. ואם הגזרה אמת החריצות שקר כי רצון השם יתקיים. ישבו לארץ. ידמו כי גדל הכאב מאוד.

70 כלו בדמעות עיני. מעשה באדם שהיה לו בן תשחורת והיה בוכה עליו בלילות עד הנחתה כבידיה. אמר כבידיה דההוא גברא נחת ואת בכי עליו ולא אהנית כלום. יורה שאין להרוג עצמו על מה שלא יהיה בהריגתו. יאמרו איה דגן ויין וגו. חדא ברא זעירא בעי למינק ולא משכח חלב ומפרפר ומת. מה אעידך ומה אדמה לך וגו. כמו העידותי בכס הה"ד ויעד יי בישראל וביהודה על יד נביאיו. מה אדמה לך: לאיו אומה הורדתי המן הקפתי ענני כבוד ולאיו נתתי את התורה. הבת ירושלם הבת שיראה ומשלמת לי. מה אשוה לך ואנחמך. כל בעל שכל יתנחם בעת השיגו הרע למה שידע שהוא החומר. וכשיהיה הרע הכרחי כענין המות הטבעי אין להתאבל וכשיהיה הרע אשר ימצאהו מן האפשר על הרוב יקרה לטבע ההכרח ויקשה ההמלט. אמנם כשהיה על המעט וימצא על הזרות ויצטער על זה יותר שיהיה הוא מיוחד ברע שלא ימצא כי אם על צד הפלא. ולכן היה מתנחם האדם בעת צרתו כשיהיה ממין רעתו בזולתו. ואל זה כיון באמרו מה אשוה לך ואנחמך. מי הוא אשר השיגו הרע כרעתך ואנחמך בו כי תראי כי בטבע ימצא בשאר האישים. וכדרש מה אשוה לך ואנחמך לכשאשוה [ע. 296 ב] לך אנחמך לכשיגיע אותו היום שכתוב ונשגב יי לכו ביום... אנחמך. ר"ל שלא ישאר כי אם השקפת האמת ית ויתאחד כדבוק. ויגאל באמת. בתולת בת ציון בניס המצויינין במילה וציצית. כי גדול כים שברך מי ירפא לך וגו. נביאי השם. ספקו עליך כפים וכו. מסגולת האדם להורות על העניינים הנרשמים באלו הפעולות. פצו עליך פיהם. אמרו ז"ל למה הקדים פה לעין לפי שהיו אומרים כפיהם מה שלא ראו בעיניהם. עשה יי כאשר זמם וכו. בצע אמרתו אשר צוה מימי

הוא מבעלי הקסם 68 | ליתא א. ותורת הרומיים בלתי אלהית ומניחה בלתי נביא אג. גלוי 68 | גלוי הסודות אז. בן תשחורת 72 | בן תשחורת ומת ב. ומשלמת 78 | ומשלמת ב. שהוא החומר 79 | שהוא מהכרח החומר ב. הרע 80 | ליתא ב. כשיהיה ממין 82 | כשיראה מין רעתו דז.

- 66 וכבר אמר הר"ם ברמזו בענין הכרת התורות: עיין מורה נבוכים ג, כו.
70 ואם הגזרה אמת החריצות שקר: מבחר פנינים 43 s; ועיין גם קלצקין, אוצר המנחמים הפילוסופיים כרך א, עמ' 112; והשוה המאמר בכחירה של הנרבוני.
72 מעשה באדם: א"ר ב, יט.
74 חדא ברא זעירא: א"ר ב, כ.
76 ויעד יי בישראל וביהודה: מלכים ב יז, ג.
84 וכדרש מה אשוה: א"ר ב, כב.
85 ונשגב יי לכו ביום: ישעיה ב, יא, יז.
89 אמרו ז"ל: א"ר ב, כה; עיין גם אבן עזרא שם.

קדם. ירצה השלים אשר חייב רצונו הקדום. וכבר בארנו כונת זה הענין. צעק לבס אל יי וגו. למה שהיה ענין האמונה והתפלה אינו ענין הנאמר אבל הענין המצויר בנפש אמר צעק לבס. וככה אמר ויצעק משה אל יי וגו. כמו שאמר הרב שצו החושבים אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה. קומי רני בלילה וכו. רב אמר ארבעה משמרות היו בלילה וד' ביום. העונה ארבע מארבעה ועשרים כשעה. והרגע אחד מעשרים לעת. וכמה הוא רגע כמי מדיה ורבנן אמרו כהרף עין. שמואל אמר אחד מחמישים אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה רגע. ראה יי והביטה דרך דרש אמרו ז"ל שכהן ונביא הוא זכריה בן יהוידע. והוא תשובה מהשם ית. שכבו לארץ חוצות וגו. אמרו ז"ל שכל זה היה בסבת מות זכריה. חקרא כיום מועד מגורי סביב. טפחתי הם הקטנים וריביתי הם הדגולים. סליק אלפא תנינא.

אני הגבר ראה עני וכו. רב חמא ב"ר חנינה פתח: וירמיהו לקח מגלה אחרת ויתנה אל ברוך בן נריהו הסופר ויכתוב עליה מפי ירמיהו את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש ועוד נוסף בהם דברים רבים דברי הספר כהמה איכה ישבה איכה יועם. כהמה אני הגבר מתלתא תלתא פסוקים. אני הגבר כנגדו וכנגד כל ישראל אמרו. ויאמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי לוי. אני הגבר אנא הוא יליפנא ייסורין. ראה עני. רב שמואל ב"ר נחמני אמרה כנסת ישראל כיון שראה אותי עניה מן המצות עניה מן מעשים טובים הביא עלי עברתו. ולא אור רמו לצרות. ויאמר שמצד הגלות לא בפועל לשלימותו בכח כמו שקרא ישעיהו ע"ה מאמיני האמתות בקבלה לא במופת הולך חשכים נעדרי האור באמרו מי בכס ירא יי שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יי וישען באלהיו. ר"ל נגה החכמות יבטח בשם יי וישען באלהיו כי מצד הקבלה יושע וינחיל גן עדן שמה שאמר שלמה שיש יתרון לחכמה על הסכלות כיתרון האור מן החשך. והחשך הוא ההעדר. וכדרש העולם הזה נקרא

ירמיהו 1 | שירמיהו א. לא בפעל 7-8 | לא הגיע בפעל ד.

- 92 למה שהיה ענין האמונה: עיין מורה נבוכים א,1; וגם פירוש הנרכתי עמ' 10ב.
 93 כמו שאמר הרב: עיין מורה נבוכים א,1; ב,ה.
 94 אמרו בלבבכם על משכבכם: תהלים ד,ה.
 94 רב אמר ארבעה משמרות: א"ר ב,כו.
 96 שמואל אמר אחד מחמישים: א"ר ב,כו.
 98 אמרו ז"ל: א"ר ב,כח.
 1 רב חמא ב"ר חנינה: א"ר ג,א.
 1 וירמיהו לקח מגלה אחרת: ירמיה לו,כח.
 4 אני הגבר כנגדו וכנגד כל ישראל: עיין אבן עזרא שם.
 6 רב שמואל ב"ר נחמני: א"ר ג.
 9 הולך חשכים: ישעיה ג,י.
 9 מי בכס ירא יי: שם.
 11 שיש יתרון לחכמה: קהלת יא,ח.
 12 וכדרש העולם הזה נקרא חושך ולא אור: ילקוט שמעוני תרפ"ז: "לילה היה העולם".

חשך ולא אור. אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום. אמר רבי שמעון בן לקיש משה רבינו ע"ה הב"ה מתיאש מן הצדיקים בעולם ההוא אבל חוזר ומרחם עליהם הה"ד אך בי ישוב. ירצה כי אך יתאחד הענף עם השרש כי הנפש דומה לאור השמש שנכנס במקומות מתחלפים והוא אחד בעצמו והרבוני מצד המציאות ובהסתלקם יתאחד. וככה יקרה לנפרד והרבוני מצד הקשרו בחמרים ר"ל התלבשו בהכנה אשר עם הצורות הדמיוניות ועם הנפש [ע. 297 א] המדמה. ובהסתלקם שבה אל שרשה והתאחדה. בלה בשורי ועורי. בשרי זה צבור ועורי זה סנהדרין כשם שהעור חופה את הבשר כך סנהדרין חופין את ישראל. שבר עצמותי עצמי בני אדם העצומים. בנה עלי ויקף ראש זה נבוכדנצר. ותלאה זה נבזראדן. במחשכים מחשך תוך מחשך. במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי. כי אחר חורבן הבית התחילו לכתוב תורה שבעל פה. ורבותינו פרשו על תלמוד בבלי פסוק על התעודה ועל התמורה במדרש רות ויסוד עולם. כמתי עולם, מצורע ומי שאין לו בנים ומי שירד מנכסיו דכתיב כי מתו כל האנשים וכו. גדר בעדי זה קסטרה של פרסיין. הכביד נחשתי עלי או ארנוניות ודימוסיות וגלגלאות. גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי. המתפלל אחר הצבור סתם דכתיב לפי שתמו הצבור תפלתהון. גדר דרכי בגזית אמר דרך צחות. עובדה הוה בחד בר נש דהוה קאי ורדי עקרת תורתיה עד דיאתי. אמר ליה מנן את אמר להון מארעא דישראל אמר ליה אימת נפקא אמר להו כדו. אמר ליה באזו דרך באת. שרי מחוי להון ולא אשכח הדרך וקרו עליה הדין קרא גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה. עוה עוה עוה אשימנה גם זאת היה.

דוב אורב הוא לי זה נבוכדנצר ארי במסתרים זה טרכינוס. ויפשחני תלהי כדתנן שנפשח קושרין אותו בשביעית. ותרגום וישסף שמואל את אגג ופשח. הביא בכליותיו בני אשפתו. דמה האשפה לבנון ההרה. אמר שמואל בני אדם שאוכלין

13-14 | ליתא ג. | והתאחדה ... 19 | והתאחדה כמו שמבואר למי שהעמיק חכמת הנפש א. | ויסוד עולם | 24 | בסוד נעלם אד.

- 14 הקב"ה מתיאש: א"ר ג, ד.
 16 ובהסתלקם יתאחד: עיין מאמר בשלמות הנפש של הנרכוני (מהדורת א. ל. עברי), עמ' 143.
 19 כשם שהעור חופה על הבשר: א"ר ג, ה.
 21 מחשך בתוך מחשך: עיין אבן עזרא שם.
 24 כמתי עולם: עיין נדרים סד ע"ב; סנהדרין כד ע"א; עבודה זרה ה ע"א.
 24 מצורע ומי שאין לו בנים: א"ר ג, ו.
 24 כי מתו כל האנשים: שמות ד, ט.
 25 ארנוניות ודימוסיות: א"ר ג, ז.
 27 לפי שתמו הצבור תפלתהון: א"ר ג, ח.
 27 עובדה הוה בחד בר נש: א"ר ג, ט.
 30 עוה עוה עוה: יחזקאל כא, לב.
 32 זה טרכינוס: א"ר ג, י.
 33 וישסף שמואל את אגג: שמואל א טו, לג.
 34 אמר שמואל: א"ר ג, יא.

35 הרבה ומוציאין אשפות הביאן עלי. ויגרס בחצץ שני. רהב הכפשני אין לו אח וטעמו וגאלני. נשיתי טובה. אמר רשב"ג זאת רחיצת ידים אחר המרחץ אבד נצחי ותוחלתי מי. זאת אישיב. אין זאת אלא תורה שנאמר זאת התורה. חסדי יי כי לא תמנו לרוב הצרות. וירמוז חסדי יי כי לא תמנו כי [ע. 297 ב] אינם נצחיים באש מורכב כי לא כלו רחמיו. וסבת הנצחות במין. חדשים לבקרים שמתהווים ממנו אחרים בכח המוליד. כי הכחות הם הרחמים כי האישים המתהווים ממנו מחליפים תמורת מה שנתן בפרט ובוה רבה אמונתך. כי כאשר הראשון לא ישתנה פעולותיו באחדים שהם פעולות האל. ואם יבטלו הנמצאות לא ישיגהו שנוי מזה כלל כמה הם לקוחות כמציאותם בעצמם לא במציאות אשר להם בדעת הכולל וחיובו להם אשר הוא ית וחכמתו אחד. ובדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך. אמר רבי אלכסנדרי על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעים שאמונתך רבה לתחיית המתים. ירצה כי לא יסור שבט ויתחדשו כמו הירח. אמר רבי חלבו בכל יום בורא הב"ה כת של מלאכים ואומרים שירה והולכים להם. כבר פרש זה רבי משה ע"ה ואמר כי האישים הווים ונפסדים והמינים קיימים והשירה הנמשך מהם אשר בעבורו נבראו והוא התמדת ההריה וההפסד. אדריאנוס שחיק עצמות שאל את רבי יהושע בן חנינה אמר להם אתם אומרים שבכל יום ויום הב"ה בורא כת של מלאכים הה"ד חדשים לבקרים רבה אמונתך. ואומרים שירה והולכים להם. אמר לו הן מנא מתברין. אמר ליה מן הדין נהר דנור. אמר ליה ומאי עסקיה דנהר דנור. אמר ליה דלא פסיק ביממא ובלילא. אמר ליה ומניין אותו נהר דנור נפיק. אמר ליה מן זיעתהון דחיותא ממה דטעונין בכורסיא. מה שהמלאכים והם הנמצאים ההוים הטבעיים נבראים מנהר דנור מחום מהוה לא מפסיד והוה טבע נקרא חום שמימי בלתי פוסק והוא זיעת החיות. ר"ל השפעת הגלגלים המשפיעים בזה הנמצא השפל מצד תנועתם ההכרחית אשר היא היומית. והוא אמרו ממה דטעונין בכורסיא.

חלקי יי אמרה נפשי כי ההשגה ההיא נשאת לה יום המושג. על כן אוחיל לו. והנפש בעצמה היא דומה לנפרד על כן אמרה כי חלקה השם ית. ואמרו ז"ל מבארים לזה הדמיון, ברכי נפשי את יי דוד לקלס הב"ה בנפש אלא אמר דוד נפשנו רואה ואינה

לרוב הצרות 37-38 | מצד העקת העת וצרות הזמן אה. ממנו 40 | ליתא ה. לה יום 58 | לקיום ג.

- 36 אמר רשב"ג: א"ר ג,טו.
 42 כמה הם לקוחות כמציאותם בעצמם לא כמציאותם אשר להם בדעת הכולל: עיין פירושו למורה נבוכים, עמ' 2127; וגם המאמר בבחירה (באמצע המאמר).
 44 אמר רבי אלכסנדר: א"ר ג,כא.
 45 כי לא יסור שבט: בראשית מט,י.
 47 כבר פירש רבי משה כי האישים הווים: מורה נבוכים א,סט; עיין גם הערה 1, עמ' 319 אצל מונק.
 51 מנא מתברין: חגיגה יד.
 53 מן זיעתהון: בראשית רבה עח.
 60 ברכי נפשי את יי: תהלים קד, א.
 60 נפשנו רואה ואינה נראית: ברכות י ע"א; ויקרא רבה ד,ח.

נראית והב"ה רואה ואינו נראה שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יי. ואינו נראה שנאמר כי לא יראני האדם וחי. תבא נפשי שרואה ואינה נראית ותשבח להב"ה שרואה ואינו נראה. נפשנו טהורה בגוף. והב"ה טהור שנאמר טהור עיניו. תבא נפשי שהיא טהורה ותשבח להב"ה שהוא טהור. תבא נשמה שמכלה את הגוף ותשבח להב"ה שהוא מכלה את עולמו. נפשנו ממלאה את הגוף ותשבח להב"ה שהוא ממלא את עולמו. זה מאמרם ז"ל ויש דמיונים אחרים ונקצר בהבאת אלו הארבעה כי הם אשר נכון לבארם הנה. ונאמר אמרם שהנפש רואה ואינה נראית ירצה כנפש הכח השכלי. ונאמר שהוא משיג הגוף והראות הנפש כלומר ואין הגוף משיג לנפש. וכמו כן השם ית משיג העולם בידיעה אחת כאמרם ז"ל וכולם נחקרים בחקירה אחת. [ע. 298 א] והיה המדע האלהי האחד ואין שם דבר ששיג השם על אמתתו. ועוד אמר הנפש טהורה בגוף כלומר שאינה בכח גוף מעורב בו אבל הוא נקשר בהכנה אשר בנו עמנו. כן ית נבדל ואינו כת בגשם והוא מניע את הכל. עוד שהנפש מכלה את הגוף כי הנפש נצחית בעצמה מטבע השכל הנפרד. והגוף מעות לא יוכל לתקון אי אפשר לעולם מבלתי מציאותו ית כי משפיע ומחדשו תמיד ומתמידו המציאות אחר שכראו העדר המוחלט. ודע כי ענין ההדמות בלתי ההשנות. ולזה לא יבין אחר כעבור אלו הדמיונים והיחסים שיש בין הנפש לעולם ובין הנפש המשכלת לגוף. שנרצה בזה שהשם ית נפש שהבדל גדול יש בזה כי הנפש המקבל לה תנאי במציאות המקובל או בהיותו על הענין אשר הוא בו והשם ית אין העולם תנאי במציאותו ולא בענין כלל. אבל הוא ית כתנאי במציאות העולם. ולפי זה ראוי שיוכן שיהיה דעת הרב. ואע"פ שלא הבדיל זה בדמותו כשאמר במורה חלק א פרק ע: ודע שראוי היה שנרמה יחס האל ית לעולם יחס השכל הנקנה לאדם אשר אתו כח בגוף והוא נבדל מן הגוף כגון הבדל אמיתי ושופע עליו. ויהיה דמיון הכח הדברי בשכל הגלגלים אשר הם כגופות [ע. 298 ב] אמנם וכו. ובאמת כי הוא יורה במה שהבדילנו ואם לא הזכירו הוא. אבל שיש בדבריו בשכל הנקנה ובשכלי הגלגלים דברים ימאנוהו שרשי הפילוסופים ואין פה מקום לברר שתי הדעות. ואם לא הוא כיון לחלוץ. ויתבאר זה בפרושי לאגרת אפשרות הדבקות לאבן רשד אם ירצה השם ית. עוד נתן יחס ואמר שהנפש ממלאה את הגוף והב"ה ממלא את העולם. רצה כנפש

כתנאי | 79 | תנאי ג. | שרשי 85 | ראש ב.

- 61 אם יסתר איש במסתרים: ירמיה כג.כד.
 62 כי לא יראני האדם וחי: שמות לג.כ.
 63 טהור עיניו: חבקוק א.יג.
 64 שהוא ממלא את עולמו: עיין לעיל (שורה 60).
 65 השם ית משיג העולם בידיעה אחת: מורה נבוכים ג.כ.
 66 וכולם נחקרים בחקירה אחת: שם.
 67 מעות לא יוכל לתקן: קהלת א.טו.
 68 אין העולם תנאי במציאותו: עיין פירושו המחבר לכתונות הפילוסופים של אל-גזאלי עמ' 116 ב.
 69 לאגרת אפשרות הדבקות: תורגם לאנגלית עם מבוא והערות על-ידי ק.פ. בלנד (1972).

הנה כלל אשר משכנה הראשונה בלב והיא אחת מצד משכנה. כי אחר כן תעיקנה הצורות זה לזה כי קצר המסע מהשתרע ותתפשט אחר כן כחותיה בכל הגוף. ואם השרש הוא הלב. וכמו כן השם ית ממלא את העולם כאמרו "ל שאין מקום פנוי מן השכינה ואפילו הנפרדים עלולים מהשם ית כמה שהוא משכילם ומשכיל להם באופנים מתחלפים עד שכבר ימצא בהם הרכבה מה והוא השכילם העלה והשכילם עצמם. והחלק המשובח בהם הוא השכילם העלה עד שהנביא חלק המלאך האחד בעצמו בשני חלקים. וקרא החלק העליון כעין חשמל עצמותו כמה שמשכיל עלתו. והשפל כמראה אש והוא התבוננות בו מצד השכילו עצמו. ואמנם השכילו אשר למטה ממנו אין בזה הרכבה. כי כאשר ידע עצמו ידע הנמצאות אשר תחתיו. והחשמל מלה מורה על הבהיר שבשלהבת אש. ולפי שהשכילים נחלקים זאת החלוקה עם מהם עלה ומהם עלול והיה המלאך שלישו של עולם כי הנמצאות יחלקו לשלושה חלקים נקרא המלאך תרשיש תרי משיש אחד משלושה. ואמנם נקרא תרשיש ולא נקרא במלה מורה על חד מתלת [ע. 299 א] להורות כי אלו השלושה חלקים לששה נחלקים מלבד חלוקת שתוף שם התרשיש חלוקת השכילים. כבר באר חלוקת הגלגלים כי מתנועעים בהכרח ומהם ברצון. השפלים מהם קל ומהם כבד. ובכלל הוא בנמצאות כח מסדר אותם ומאחדם מניעם מידיעת השם ית לנמצאות. ואין נמצא בעולם שלא יראו בו פעולותיו ונפלאותיו של ה"ה. ומהפעול נדע הפועל כמאמר החכם בתוארו הנמצאות אראה אותם בעין ראשי ואשקיף עושם בעין שכלי. ובאור זה דע כי הנמצאות שני מינים אם מלאכותיים ואם טבעיים. והטבעיים הם אשר הפועל מבפנים ולכן נקראו מעשה בראשית ר"ל שהם נמצאות בראשית והתחלה היה כם וזאת ההתחלה אשר בתוך העשוי נקראו טבע. ויאמר החכם שהוא כבעל הטבע אשר יפעל בו נדמה היוצר כבר נשקע בטינו. ונאמר שהטבע חכם לא יעשה דבר לבטלה כלומר שהוא מביא אל התכלית בלתי חוטא בו. הנה אם כן הוא חכם. אך ראוי שתדע שהטבע ואם הוא חכם כמה הוא מביא אל התכלית הנה אינו משכיל כי הוא לא יבין מה שיפעלו. ואם הוא מצליח במלאכתו

תעיקנה 88 | תעירנה א. המסע 89 | המצע אבגדהו. ותתפשט 89 | ותתפשטנה א. השכינה 91 | השכינה כי יש כח בנמצאות כח קושר קצתו בקצתו ומתפשט בו והיה המשכן אחד ... דה. מניעם 3 | מגיע אגדהו. אותם 5 | שכלם ב. עושם 5 | אותם ז.

- 88 משכנה הראשונה: עיין מאמר בשלמות הנפש עמ' 143 ואילך.
 90 אין מקום פנוי מהשכינה: במדבר רבה יבד.
 93 והחלק המשובח בהם: עיין מאמרו של ש. טראטי הנוצר לעיל, עמ' 119 ואילך.
 3 כוח מסדר אותם ומאחדם: עיין פירושו למורה עמ' א2.
 5 אראה אותם בעין ראשי ואשקיף עושם בעין שכלי: 2 n. 10 p. 12 (1953), *REJ*.
 7 אשר הפועל מבפנים: עיין פירושו למורה נבוכים, עמ' א3.
 8 ויאמר החכם: אריסטו.
 10 לא יעשה דבר לבטלה: אריסטו, השמע טבעי ב.ח.

משלים התכלית. והמשילו הפילוסופים ענין הטבע בזה הענין כאנשים אשר יתנבאו
 שיתפעמו ויתנבאו ולא ידעו מה יתנבאו: כמו כן מביא אל התכלית מבילתי שירע מה
 שיפעלהו. ואין הטבע האישי לכד יקדימו כל פעולותיו בהבאת אל התכלית האברים 15
 הכליים לאדם. אבל כמו כן הטבע הכולל יסכימו החלקים זה לזה ויאותרו כל
 פעולותיו יחד לכלל הנמצא כמו המטר להתילד הצמחים ולזון במ"ח. [ע. 299
 ב] ולפי שהיה הטבע בלתי משכיל כל זה בארו הפילוסופים שתחזויב שתהיה הנה
 התחלה שכלית אשר היא אשר תדע מה שתפעלהו והיא אשר תשגיח על הטבע
 בפעולתו. לא שיהיה כן בהזדמן וזה מאמר איוב ומבשרי אחזה אלה. כי הטבע לא 20
 יוכל לפעול על השלמות בזה לולי רצון האל המשגיח בו הוא הפועל באמת. ועל כן
 האלהי רבנו משה ע"ה כתב כי הצורות הנמצאות הוות והמצות כלם מרועה אחד כי
 המצות כלם אלהיות יש להם מבא בענין הטבע. ואמר דוד ע"ה כל עצמותי תאמרנה
 יי מי כמך. הנה אם כן מבואר שהוא שכל נמצא ונמצא מעיד עליו ית וכי הוא ממלא 25
 את כל העולם כלו. אמנם אמתת הטבע המהוה מה הוא הצורה אשר בחום הטבעי
 אשר בנמצא בו ישוב ישר השעירה בהכרח והוא נפשיי ולא תהיה הנפש כבעלי
 הזרעים בהקנותה התכונה והתמורה תשלם בהשלימם הכלים והסכה כבר אבדה.
 והוא מושפע מהגרמים השמימיים והפילוסופים יקראוהו אש שמימי כי שאר האישים
 מפסידים לנמצא וזה מהוה אותו. והנביא יאמר עליו נהר דגור כמו שבארנו.
 טוב יי לקווי לנפש תדרשנו. לא להתפעלות דמיוני. אמרו ז"ל טוב יי לקווי. יכול לכל. 30
 ת"ל לנפש תדרשנו. ירצה כי התקוה בלתי חקירה בלתי מספיק. ולכן החכמות
 העיוניות היו סבת תענוג האדם באי ההצלחה. ודכותיה אך טוב לישראל אלהים יכול
 לכל דבר. ת"ל לברי לבב. ודכותיה קרוב יי לכל קוראיו. יכול לכל. ת"ל לכל אשר
 יקראוהו באמת שהיא הידיעה. טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו: עול תורה ועול אשה
 ועול מלכות. בדרך וידום וכו'. כי נטל עליו שב אל העול. לא יזנח ישכח. כי לא ענה 35
 מלכו ויגה בני איש. ידוע כי השם ית הוא הטוב האמתי הנכסף. והטוב יבא מהטוב
 הגמור אך האל וטובו גזרה חכמתו שלא יעזוב פעל הטוב הרב בעד הרע מעט ומסוד
 היכולת שהוא לא ירצה אלא אפשר ולא כל אפשר אלא מה שגזרה חכמתו להיות

והוא נפשיי 26 | והוא חום נפשיי לא נפש בה. והתמורה 27 | והתמונה בג. והסכה 27 | והסכה
 הפועלת ה. והוא מושפע 28 | והיא מושפעת ד. שב אל העול 35 | שב אל העול הנזכר ה.

19 התחלה שכלית: אריסטו, השמע טבעי (עיין הפרק האחרון).

20 ומבשרי אחזה אלה: איוב יט, כו.

21 ועל כן האלהי רבנו משה ע"ה כתב כי הצורות: עיין מורה נבוכים בפתיחה.

23 כל עצמותי תאמרנה: תהלים לה, י.

28 אש שמימי: עיין לעיל עמ' 244, שורה 55.

31 ת"ל לנפש תדרשנו: א"ר ג, כג.

37 ומסוד היכולת: עיין מורה נבוכים ג, י; רמב"ן לבראשית א, לא.

38 לא כל אפשר אלא מה שגזרה חכמתו: עיין המאמר בבחייה, וגם פירושו למורה, עמ' 126 א.

40 הנמצאות הנה כולן נאותות קצתם בקצת וטובות. ואם ימשך מהם הרע לפעמים. וההשגחה האלהית לא תמנע בעד הרע אשר על המעט מן הטוב הרב. והמשל בזה כי המטר מבואר מענינו שהוא הכרחי בעמידת הב"ח והאדם בהתהוות הצמחים. ולא ימנע לפעמים שלא תפסיד גרגרים מה או לא יטביע שדה מה. וכמו כן האש מבואר מענינו צורך השתמשותו אל האדם ורוכ תועלתו ואם כבר תזיק לפעמים הנה אין לתת לב עליו. ושיכרא אש היא בצורת אש כצד שיכושל בה התבשול ויחומם בו בעת

45 הקוד ואבל לא תשרוף מלבוש העני כאשר פגשו בלתי אפשרי. וכדומה לזה בשמש ושבתאי ומאדים הנמצאים. ויראה לי שאל זה רמו באמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כלומר שחכו טוב. ואם כבר יכנס בו הרע על המעט הנה מאיכותו הוא טוב. וכמו ההפסד אשר הוא הרע אמנם נכנס על הנמצאות מפני ההעדר אשר מדרך טבע ההיולי הראשון שיקבלהו כי הוא בעצמו כממוצע בין ההעדר [ע. 300 א]

50 והפעל. ולכן לא יתהרה כי הנמצא אשר בפעל השלם לא יתהרה. והנמצא המניע גם כן לא יתהרה. ולכן יחוייב שיקדם ההעדר אל הצורה ההוא והמציאות אשר הוא הטוב. אמנם השיג המציאות מצד הצורה. הנה הטבע מוכן לקבול טוב אשר הוא הצורה לקבול רע אשר הוא ההעדר וההפסד הנצחות. אמנם נכנס על הנמצאות מפני זה הטבע ר"ל מצד מה שקרה לו אפשרות ההעדר. וזה הטבע ישתוקק לחסרונו ר"ל למציאותו החלוש ושאיין לו צורה בעצמו על שהיא חלק ממנו אל קבול הצורה כמו שישתוקק החסר אל השלמות ולא ישתוקק אל ההפסד. ואמנם ההפסד ענין לו מצד ההעדר. ומזה יובן אמתת הנחש ודבורו והתיצבות השטן וענין איוב מצד ההעדר המתלבש בהיולי. וידוע שהטוב הוא מכון בעצם מן השם ית. וכי הרע הוא נכנס במקרה על הנמצאות וההפסד אשר הוא הרע. אמנם ישיג הנמצאות מצד ההיולי אשר מטבעו ההעדר והוא ר"ל ההיולי מבואר טובו בזה העולם למה שהיה הוא התומך היצירות והצורות כי אין מטבע אלו הצורות להיות זולת ההיולי. ואל כל זה רמו באמרו כי לא ענה מלבו כי כוננת הטוב הגמור להשפיע הטוב והחסרון מצד המקבל. וכל אשר יכון אל הטוב ואל המציאות ישפיעהו עליו. זה מבואר מפסוק שלפניו ושלאחוריו. וירצה באסירי ארץ אסירי ההיולי ר"ל חמרי. ואם במאסר קבוב גלגל הירח. והם בב"ח המתהוים בכטן האדם מן העפוש. תחת רגליו וכו. הדעות יחלקו לג חלקים באדם כפי דעת הרב האלהי ועליה רמו בפתיחת איוב בכשורת המלאכים השלושה. ואין צורך להאריך בזה הנה. ומהם מה שהאדם עלה לו בעצמו או קצת האדם על קצת. ועל זה אמר הוא מי זה אמר [ע. 300 ב] ותהי יי לא צוה. ואמרו

וכמו 48 | וכמו כן ג. עליו ... 63 | עליו. כי מהטוב יבא הטוב ד. זה מבואר מפסוק שלפניו ... 63 | ליתא ב. | קבוב 64 | סביב ד.

- 46 ירא אלהים את כל אשר עשה: בראשית א, לא.
 58 ידוע שהטוב הוא מכון בעצם: עיין מורה נבוכים ג, י.
 66 כפי דעת הרב האלהי: מורה נבוכים ג, ה.
 68 מי זה אמר ותהי יי לא צוה: איכה ג, לו.

70 ז"ל פרעה צוה והב"ה לא צוה. רמז בזה אל הרע אשר יפעל האדם זה לזה. עוד אמר רומזו אל הרע אשר האדם בעצמו סבה לו פושע בנפשו מפי עליון לא תצא הרעות והטוב כי האדם הוא הפועל בזה כמה שאמר ית ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. ומי שלא ישים ימיו בחכמה כדי שיחופף עליו השכל האלהי המונע הדבק בו מפגעים. כי ייחוס אל השכל הפועל כי יי עליון שם מעתה ואי אפשר שיתפעל מהשפלים. ולא יעסוק בתורה האמיתית ובמצוות הוא בעצמו סבה והמסתיר עיניו במחשך איך יהנה מן האור. ועל זה אמר מה יתאונן אדם חי. ואמנם 75 המין האחר כבר קדם כאמרו כי לא ענה מלבו כאשר פרשתי. מי זה אמר ותהי יי לא צוה. נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה אל השם כי הוא ית תכלית הדרושים ופרי החכמות. נשא לבבנו אל כפים. רמז לעשר ספירות כמו שאמר מעשה אצבעותיך. ויקרא הנברא בטבע מעשה אלהים. ולכן נקראו הלוחות מעשה אלהים. כי האבנים 80 הם טבעיות ויקרא גם כן לכמו זאת הסבה הלוחות כתובות באצבע אלהים. התראה מציאות הכתב בלוחות יותר נפלא ממצייאות הכוכבים בגלגלים שהם נקודות וגונים בהם מקר מחקים צורות הנה כמו שזה ברצון ראשון לא בכלי עשאו. ומזה יודע חרות על הלוחות כתובים משני עבריהם ויבן מם וסמך שבנס היו עומדין. סכת באף ותרדפינו וכו'. רבא ביומא דעיבא לא גזר תעניתא דכתיב סכת בענן מעבר תפלה. וכתב על זה ר' שלמה בן אדרת זה לשינוי: פרש רבי האי גאון ז"ל הכתוב שמו [ע. 85 301 א] סימן רע ויפה פרש עכ"ל. ומאמר זה הולך על דעות המקובלים שהשיכנה אינה דבר חרף מהשם ית ר"ל אמתתו. ואתה יודע מה הנמשך לזה ומה צריך שתדעוהו שהמשיג היותר נכבד לגשם הוא האור. ולדברור התורה בלשון המון למה שלא ישיגו

מחקים 82 | מחכים ב. עומדין 83 | עומדין אל אל בשמים כי הוא התחלתם והוא סבת הכל בדה. שמו 85 | שהוא ד. אינה 87 | ליתא ד.

- 69 פרעה צוה יי לא צוה: א"ר ג.
71 ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב: דברים ל, טו.
73 כי יי עליון שם מעתה: תהלים צא, ט.
75 מה יתאונן אדם חי: איכה ג, לח.
78 רמז לעשר ספירות: ספר יצירה פרק א, מג.
79 נקראו הלוחות מעשה אלהים: פרקי דרבי אליעזר, פרק מו.
80 כתובות באצבע אלהים: שמות לא, יח. ועיין גם כן פרקי דרבי אליעזר שם.
83 משני עבריהם: ויקרא רבה ח, ג; שבת קד ע"א.
83 מם וסמך בנס היו עומדין: שבת שם; מגלה ב ע"ב.
84 ביומא דעיבא לא גזר תעניתא: ילקוט שמעוני איכה, תתלח, עמ' תקכו.
85 שלמה בן אדרת: עיין חידושי הרשב"א על אגרות הש"ס, בעריכת שלום משולם וינברגר, ירושלים 1965/6: "פירוש רב האי גאון ז"ל שהכתוב שמו סימן רע".
86 וזה הולך על דעות המקובלים: עיין גרשם שלום, פרקי יסוד בתורת הקבלה וסמליה, ירושלים, תשל"ב, עמ' 259-307.
88 ולדברור התורה בלשון המון: עיין מורה נבוכים א, בה.

זולת העניינים הגשמיים הושאל שם האור אל השם ית כדי שיבינו מציאותו בלי
 הגשמה כמו שאמר ונהורה עמיה שריה. אבל הוא ית מופשט מהגשמות ומכל משיג 90
 ממשיגי הגשם הפחותים והמשוכחים כי כלם נבזים בערך אל השכל הנפרד ויקרא
 השכל אור שהוא מאיר בכל מושכלו והכל ידוע אצלו. והוא הנרצה באמרם ז"ל
 הב"ה כלו אורה. לא הנרצה שהוא ית גוף נתפש ולא בלתי נתפש שאמר הר"ם ז"ל:
 ולא משיג ממשיגי הגשמים לא חשך ולא אור ולא עבוי ולא ספירות ולא גדול ולא
 קטן לא שמש ולא כלל לו לא מוגבל ולא מוקף ולא מקיף ית האל עליו רב. לכן פרש 95
 האלהי רבי משה שכינה אור נברא על דרך המופת על יד הנביא המקדים הידיעה על
 העתיד בטבעו קודם היותו בציורו הדבק במצות האל ית. ההמון ידמו מה שידמו
 והסגולות ידעו הסוד כי הוא ית השכל הראשון המשובח האחד. ואמר כי הענן
 והערפל הוא התלות שכלנו בחמר ובכלל הענן מצדנו לא מצדו חלילה ומזה יקרה 100
 לכח המדמה כשירצה להגשים הרוחני כאלו סכבו ענן ימנעוהו מחקותו כי כל צורה
 מדומה ברואה. והוא אשר בנפש המדמה. ובכלל הענן הוא מצד עכירותנו והדבק
 שכלנו בהכנה עם הצורות הדמיוניות. וזה ראוי שיוכן אמרו סכת בענן לך. לא שהוא
 ית יקיפהו ענן כמו שאמר גם חשך לא יחשיך ממך ולילה ביום יאיר כחשכה כאורה.
 פצו עלינו פיהם וכו. למה הקדים הפה לעין למה שאמרו בפיהם מה שלא ראו
 בעיניהם ר"ל שנתנבאו אל שקר. [ע. 301 ב] עיני נגרה ולא תדמה וכו. יי 5
 משמים כי הוא כלי אצלו כמו שאמרו והוא מסכות מתהפך בתחבולותיו לפעלם כל
 אשר יצום על פני תבל ארצה ואמר שהגלגל סוכב מתהפך בתחבולות השם והם
 הארבע סכות אשר לתנועת הגלגל או קצתם על דעת מה שהם סוכבים כדי שיפעלו
 כל אשר יצום האל ארצה. אחר כן באר שהפעולות הבאות מאתו בזה המציאות
 השפל שלש אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו. יאמר שהם יהיו סכות רעות 10
 מבלי שימשך בהם המות. והוא אמר אם לשבט כמו שאמר ופקדתי בשבט פשעם
 ובנגעים עוונם. או כבר יהיו סכת ההערד המשולח. והוא אמר לארצו. ירמוז שוב
 האדם אל היסודות. וכבר יהיו סכת הטוב והשלמות והמציאות והוא אשר בעצמות
 והוא אמר אם לחסד ימציאהו. האזינה זאת איוב הכל באמצעיים. עמוד והתבונן

הר"ם 93 | הרמב"ן אב. | בציוור 97 | ומשלימו בציוור ב. | הראשון 98 | האחרון ב.

89	הושאל שם האור: שם.
90	ונהורה עמיה שריה: דניאל ב, כב.
91	ויקרא השכל אור: עיין מורה נבוכים ב, יב.
93	הקב"ה כלו אורה: הנרבוני רומז למורה נבוכים א, סד; ראה הערה 3 של מונק.
93	שאמר הר"ם ז"ל: עיין מורה נבוכים ב, יב.
3	חשך לא יחשיך ממך: תהלים קלט, יב.
4	למה הקדים פה לעין: א"ר ג, לו.
6	מסכות מתהפך בתחבולותיו: לז, יב.
10	אם לשבט אם לארצו: איוב לז, ג.
11	ופקדתי בשבט פשעם: תהלים פט, לג.
14	האזינה זאת איוב: איוב לז, יד.

15 נפלאות אל. לכן אמר באר לו השכל אשר הוא ממשפחת הנבדל כי טעה כאשר הצדיק נפשו מאלהים. ואם הוא צדיק אך במה הוא צדיק. לו קרהו הפגע כי הלא אמר אך את נפשו שמור אבל במה הוא איש-שתה כמים עולה להעדר. ובשלושת רעיו חרה אפו על אשר לו מצאו מענה וירשיעו את איוב בהקדמותיהם והיו כזוכות כי מונח הדרוש היה תם וישר וירא אלהים וכו. והוא יבאר סוד צדיק ורע לו אמנם רשע וטוב לו ידיעת

20 ההפכים אחת. [ע. 302 א] ומדת הטוב מרובה. עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. עוללה מכל בנות עירי. זמר כי מנהג הנשים לקונן או מכל כחות הגוף כי המורחים והמוטעמים והמוחשים נראים והנפש המתאוה מתעוררת. צוד צדוני כציפור וכו. צפו מגזרת הציף. צפו מים על ראשי וגו. אלו עכורים שכתוב בהם הרי המון עמים רבים כהמות מים יהמיון. אמרתי נגזרתי שראו על בית המקדש שכתוב בו

25 גלעד וכו. ותוכו מוכן בנפשו.

קראתי שמך יי מבור תחתיות: זה יוסף ירמיהו ודניאל כי לא יקרב האדם אל השם ית. ואם היה בערבות ולא ירחק אם יהיה במרכז הארץ. אבל יהיה קרבתו מהשם ית אם ידע השם במופת וכל אשר יוסיפו בשלילה יקרכו אל השם ית יותר. ומזה הצד יקרכו האנשים הקרובים מהשם ית כאמרו ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ונגש

30 משה לבדו אל יי. והבן זה ודעהו והיה בו שמח אחר שהקרבה כפי הרבות מופתי השלילה. והוא דבר יוכל חכם להשיגם ולא יצטרכו כזה אל הנבואה. רבת יי ריבי נפשי. חד יהודאי עבר קדם אדריאנוס ושאל בשלמיה. אמר אזילו סבו ראשיה. עבר

אוחרן חמא מאן דאתעביד לחכריה ולא שאיל בשלמיה. אמר ליה מאן את. אמר ליה יהודאי. אמר אית יהודאי דעבר קדם מלכא ולא שאיל בשלמיה. אמר אזילו וסבו

35 ראשיה. אמר ליה סנקליטין שלו אין אנו יודעים מה אילין דאת עביד דשאל בשלמא מתקטיל דלא שאיל בשלמך מתקטיל. אמר להון ואתון בעון למילף איך אנא קטיל. ורוח הקודש צווחת ואומרת ראית יי עותתי. שמעת חרפתם יי. כי הוא יודע הכל. לא יפלא מיי דבר. תשיב להם גמול יי מנגינות לב. תבירות ליבא שנאמר מגן צריך. או

המוחשים 22 | והממוששים דה. | ואם היה 27 | ואם הוא א. | עותתי 37 | עותתי. שפטה משפטי א.

16	אך את נפשו שמור: איוב ב,ו.
19	תם וישר וירא אלהים: איוב א,ח; ב,ג.
23	צפו מגזרת הציף: עיין פירוש אבן עזרא שם.
23	אלו עכורים: א"ר ג,לט.
23	הוי המון עמים רבים: ישעיה יז,כ.
26	זה יוסף ירמיהו ודניאל: א"ר ג,מ.
28	וכל אשר יוסיפו בשלילה: עיין מורה נבוכים א,גח.
29	ומשה נגש אל הערפל: שמות כ,כא.
32	חד יהודאי עבר: א"ר ג,מא.
37	לא יפלא מיי דבר: ירמיה לב,יז.
38	תבירות לב: א"ר ג,מד.

40 אטימות הלב. תאלתך קללתך תלי עליהן יסורין ואלות שבתורה. ותשמידם מתחת שמי יי ושישארו מטה מטה בטבע שמי יי כמו שמי שמך. ואל משה אמר עלה אל יי. סליק אלפא ביתא תליתא.

איכה יועם זהב וכו'. זאת האלפא ביתא משלמת למספר הששה שלש לגלות ראשון ושלש לגלות שני כנגד חלקי גלות עמנו זרע קדש שהם שלשה. ר"ל תכונת גלות מתחלקת לְשֵׁלש פנים וכלם יצאו לחרות כרמוז בפסוק לאסירים כמו שמבואר בדרש

45 כמו שקדם. וכנגדן נאמר שלש הערות בשיר השירים אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. וכשתקח אלפא ביתא אני הגבר שהיא אחת תהיינה ארבע. וכנגדן נאמר ארבע השבעות בשיר השירים. ולמה שהיתה גם כן הישועה האמתית היא החכמה

כמו שביאר החכם האלהי לפסוק ושאתם מים בששון. ותרגם ע"ה המגלה יהיה אחד ר"ל שגימטריא שלהם אחד כמו שבארנו. והגשמות תהיה כלי אל הרוחניות כי מלאה הארץ דעה את יי. תהיינה ההשבעות ההן כנגד ד' כחות שלש כנגד שלש כחות

50 שיש באדם. אין בכחם להשיג השכל הנפרד המשותף והמדמה והמשכיל ר"ל המקבל המושכלות אשר בקנין וזה הכח ישיג מציאותו לא מהותו. ועל השגת המציאות רמו באמרם השבעתי אתכם בנות ירושלם. כי הכח לא ישיג זה המציאות אך למה

שהשכיל הנפרד דבק בזאת ההכנה התדבקות מציאות ובכלל בהתדבקות הצורה הצורה תהיה אמתת המתדבק. והציב אמתת המתדבק והציב הקומה וביאר חלקי הנמצאות במה הן נמצאות בו. ולא הזכיר [ע. 302 ב] בהשבעה השלישית

55 בצבאות ובאילות השדה כמו שעשה בשבעות הראשונות. כי זה אינו היולאני כמו השנים הראשונים ולא הצורות מפותחות בו מצד שיהיו היולאניות כענין בצורות המוחשות והמדמות. ולזה הסבה לא הזכירם בהשבעה הרביעית. ואמנם אמר שזה

הכח השלישי לא ישיג רק מציאות הנבדל לפי שהכח המקבל המושכלות שבקנין אי אפשר שישגי מהות הנפרד. וזה כי המושכלות אשר בקנין נפסדות למה שהן הוות כי 60 כל הוה נפסד. והמקבל ההוא לא יקבל הנצחי אחר שהנצחי יקבל ההוה כמו

עליהן 39 | אותן א. סליק אלפא ביתא תליתאה 40 | ליתא א. ותרגם 47 | ותרגם יונתן בן עוזיאל א. שבארנו 48 | כמו שבארו התוריים המקובלים א. להשיג השכל הנפרד 50 | להשיג מהות הנפרד א. המשותף... והמשכיל 50 | החוש המשותף והמדמה והכח המשכיל א. כי הכח 52 | כי זה הכח לא ישיג אלא המציאות א. הצורה ... המתדבק 54 | הצורה בפועל הצורה תואר אמתת המתדבק א. והציב אמתת המתדבק 54 | ליתא א. בשבעות 56 | בשתי השבעות א. ההוא... הנצחי 61 | ואם היה הוה יקבל הנצחי א.

40 עלה אל יי: שמות כד, א.

44 אם תעירו ואם תעוררו: שיר השירים ב, ז.

47 ושאתם מים בששון: ישעיה יב, ג.

47 ותרגם ע"ה: יונתן בן עוזיאל, אולי לשיר השירים: ב, ז; ה, ח; ח, ד.

48 כי מלאה הארץ דעה את יי: ישעיה יא, ט.

52 השבעתי אתכם בנות ירושלם: שיר השירים ב, ז; ג, ה.

53 התדבקות מציאות: עיין פירושו לכוננות עמ' 139; וגם המאמר בשלמות הנפש, עמ' 145 ואילך.

54 והציב הקומה: ראה אגרתו של המחבר על שער קומה.

שהחומר הראשון שהוא נצחי בעצמו והוא מקבל לצורות ההוות הנפסדות. ולכן בהשלים צורות מושכלות תתחדש שם הכנה אחרת יחסה אל המושכלות יחס הכנתנו אשר עם הצורות הדמיוניות אליהן ותחרבנה הצורות המושכלות ותשכיל השכל הפועל ר"ל שהוא יקשר בהכנה ההיא וישכיל עצמו ר"ל המציאות המיוחד לו במה הוא נפרד. ולזה לא מנע זה השכל באחרונה ממה שנתנהו שאר השכלים ראשונה והוא הנעתו כדי שישכיל עצמו. ועל הכח הזה אמר ונהפכת לאיש אחר ועל זה רמז אליהו לאלישע כשענה לו אמר ויהי פיישנים ברוחך. אם תראה אותי לוקח מאתך ויהי לך כן פי שנים: רמז אל הדבוק עם הנפרד. ואמר שאם יראה לוקח השכל ההוה יהיה לנצחי הנושע אשר הוא ההיולאני. כן כי אי אפשר זה בעוד השאר המושכלות ההוות ובכח הנקשר בדמיוניות. ואמנם למה שהיה זה הדבוק אף כשיגיעו לאדם אי אפשר לו בעוד בחיים חיותו השארותו בלי ספק. ולא שיתמידו בכל עת שירצה לפי שהגוף החמרי יעיק לזה השלמות ואין מהפרד התמדתו עם ההיולי כמו שאמר מתרשל פשטתי את כתנתי איככה אלכשנה וכו. אך אמנם יגיע [ע. 303 א] לזה עם השתדלות והכנה גדולה וקִיּוֹן עצמו לזה השבעתי אתכם וכו. כי כמו שישב בדד החוש המשותף עם המוחשות ואם הם רבות ויועב הדמיון כאלו ענן סביבו כשיבקש לצייר הנפרד. ויהפוך הנפרד מהכח השלישי. אותי נהג וילך חושך ולא אור. ואם הוא שב בו על שהוא מתדבק בו התדבקות הצורה בבעל הצורה. ככה איכה יועם זהב וישנה הכתם הטוב. ר"ל הכח הרביעי לבלתי ידביק דבוקו להתנגדות ההיולי לו עד שישבנו השם אליו ויחדש ימינו כקדם כמו שהיה קודם התדבקו עם ההיולי. ואז יתמיד ההתענגות הרב ההוא. והאל ית הוא המישיר אל השקפת האמת. ורבותינו ע"ה פרשו זה הפסוק על הטרד שכל החכם בבקשת המזון ההכרחי בעמידת האדם. אמרו ז"ל איכה יועם זהב. רב חמא ב"ר חנינה איך עמה דהבא ר"ל החשיך. תשתפכנה אבני קדש. רבי אבהו כד הוה חזייה חבריה דנפקין לפרנסתהון הוה קרי עליהון תשתפכנה אבני קדש. בני ציון היקרים. במעלות המדות. מאי יקרותן שלא היה אחד הולך לסעודה עד שיודע עם מי הוא סועד. ד"א בשעה שהיה אחד הולך לסעודה עד שנקרא ונשנה. או ירצו היקרים במדות ובחכמה. מעשה שהלך רבי יהושע לרומי ראה שם תינוק אחד אדמוני יפה עינים וטוב ראי עומד בקלון. עמד על פתחיו לבדקו. וקרא עליו הפסוק הזה: מי נתן למשסה יעקב וישראל לברזים. ענה התינוק ואמר: הלא יי זו חטאנו לו

הכח הזה 67 | הכח הזה החדש א. יעיק 73 | יגד בגד. ידביק 79 | יתמיד אב.

65 וישכיל עצמו: ראה פירושו למאמר אבן רשד על אפשרות הדבקות.

67 ונהפכת לאיש אחר: שמואל א י.ו.

68 ויהי פי שנים ברוחך: מלכים ב ב.ט.

74 פשטתי את כתנתי: שיר השירים ה.ג.

76 ענן סביבו: מליצה על תהלים צו.ב.

83 רב חמא ב"ר חנינא: א"ר ד.א.

85 מאי יקרותן: א"ר ד.ד. ה-; סנהדרין כג ע"א.

89 מי נתן למשסה יעקב: ישעיה מב.כד.

89 הלא יי זו חטאנו לו: שם.

90 ולא אבו בדרכיו הלך ולא שמענו בתורתו. וכיון ששמע רבי יהושע זלגו בדמעות עיניו ואמר מעיד אני עליו שאיני זו מכאן עד שאני נותן עליו ממון הרבה ופודהו. נתן עליו ממון הרבה ופדה אותו והשיבו לירושלם לקיים מה שכתוב בני ציון היקרים. גם תנין חלצו שד. אילין ירודתא [ע. 303 ב] כמו מסוין על אפיהון כד אינון מניקין בניהון דלא יהוון חמיין בניהון סמקין ואכלין להון. אמר כי האפעים שהם ממתין בהבטה משימין כמן מסוה על אפיהון, פניהם כשמניקים את בניהם בעבור 95 שלא יראום וחתיות חלב מאכילין אותם. דבק לשון יונק וכו. דבר מועט. האוכלים למעדנים וכו. באר העתקם מקצה אל קצה. ויגדל עון בת עמי וכו. אמר שהרע המשיג מצד עצמנו גבר על המשיג לצורת היסודות ואותות השמים. בסדום כתוב וחסאתם כי כבדה מאד. ובישראל ויאמר אליו עוון בת ישראל ויהודה גדול במאד מאד. זכו 100 נזירה משלג. אלו שהיו שותין את השלג. צחו מחלב. אלו שהיו שותין את החלב. אדמו עצם מפנינים ספיר גורתם. באר א"ע מפנינים מושך עצמו ואחד עמו. אם תאמר ספיר זה קל הוא. אמר רבי פנחס מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי. אמר ליה הלוקח על מנת לבדקו אקחנו. נתנו על גבי הסדן והתחיל מקיש עליו בפטיש. נבקע הסדן ונחלק הפטיש. והספיר עמד במקומו. יראה שהספיר שם כולל ומיוחד. 5 חשך משחור תארם וכו. להתיבש לחות הטבעי ונגובו לחסרון המחליף. טובים היו חללי וכו. מה שלא היה כך טבע האיש. לכן אמר גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך. כלה יי את חמתו. ואמר אני ששפך חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל. לא האמינו מלכי ארץ וכו. לתקף היות ההפכי שם פירשו ז"ל שחטאו נביאה וכהנה שהרגו זכריה. ואמר שאפילו הפחותים שבאומות שהם נעו עורים בחוצות עם 10 כל זה הם קורים לנו סורו טמא. נעו עורים בחוצות וכו. כי הפסד היה סבת הגלות כמו שאמרו ז"ל שאלמלא לא נחלקה מלכות [ע. 304 א] בית דוד אפילו עבדו כל עבודה זרה שבעולם לא היתה יכולה בהם ועל זה אמר חבור עצבים אפרים הנחילו. חלק לבם עתה יאשמו. ואז פני יי חלקם לא יוסיף להביטם. פני יי חלקם וכו. פעם אחת באו שונאים ושלחו אל פרעה נכה כשהוא מפורד בים הגדול רמו הקב"ה

האפעים 94 | האפעים בעבור א. אותם 96 | להם א. אומר אני 7 | ליתא א. לתקף 8 | לתוקף היות ההפכים מקדם א.

- 93 אילין ירודתא : א"ר, ד.
 98 וחסאתם כי כבדה מאד : בראשית יח, כ.
 99 עון בת ישראל ויהודה : יחזקאל ט, ט.
 100 שהיו שותין את השלג : א"ר ד, י.
 1 באר א"ע : עיין פירשו של אבן עזרא שם.
 2 מעשה באדם שהלך : א"ר ד, י.
 8 פירשו ז"ל : א"ר ד, יז.
 11 שאמרו ז"ל : שם.
 12 חבור עצבים אפרים : הושע ד, יז.
 13 פעם אחת באו שונאים : א"ר ד, כא.

15 לשלהכתהון והיו שטין על פני המים. אמרו להם אבותיהם של אלו משועבדין היו תחת אבותינו ועמדו וטבעו בים בשבילם. וכך וכך עשו לאבותינו ואנו הולכין ומסייעין אותן. ירצה שדמו בנפשם והעידו הראשונות על לבם. מיד חזרו להם. הה"ד הנה חיל פרעה היוצא לעזרה ישוב לארצו מצרים. לכך נאמר צפינו אל גוי לא יושיע. עודנו תכלינה עינינו וכו'. לכל קץ ותכלה גזור. צדו צעדינו וכו'. טרכינוס שחיק עצמות

20 שבא בפתע. קלים היו רודפינו וכו'. אמרו ז"ל שזה הפסוק נאמר על יאשיהו. שישו ושמחי וכו'. אחר שזכר שזכר זה אחר שאמר ערו ערו עד היסוד בה. בת אדום זו קסרין. חשכרי ותתערי זה רומי. שבזה הפסוק רמז בעת הגאולה ושראשי תיבות יעלו עד קי"ח מחורבן הבית. ולכן אמר אחר כך תם עונך. ואמרו ז"ל תיפח עצמן של מחשבי קצין אחר שאין קבלה בדבר לא יספיק שקול הדעת. ועל זה אמנם שאין קבלה בדבר

25 ראותנו [ע. 304 ב] רבי עקיבא שיצא בשלום ונכנס בשלום שהיה נושא כליו של בן כוזבא וחושב בו שהוא משיח. אבל מדרכי השם היה שנעלם הדבר עד עת באו. וכבר שני אלפים ימות המשיח ואם יתמהמה חכה לו. תם עונך בת ציון וכו'. אמר רב שמעון שמואל ב"ר נחמני איפוכי שלמה לקחו ישראל על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש הה"ד תם עונך בת ציון. פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך. דכוותה

30 והסיר יי ממך כל חולי ונתגם בכל שונאיך. ירצה כי הפעולים בלתי פוסקים אבל יתחלפו המקבלים. סליק אלפא ביתא רביעאה.

זכור יי וכל הפסוקים האחרים עד על הר ציון ששם כלל הדבור בדרך כללית והתפלל אל השם שיראה צרותינו. ואמר אחר זה נחלתנו נהפכה לזרים. אין אב ממשפחת האב כי ממנהג משפחת האב לעזור ליתומים. מימינו גם המים והעצים שאינן ברשות נקנה במחיר. נתנו יד שבועה והטעם כתקיעת כף. אבותינו חטאו

35 ואינם. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו כטעם עון אבות. ולי יראה שזה מאמר המאחרים אחר הגלות. ויאמר אבותינו חטאו ואינם ולא שמעו לקול הנביא והיה חטאם סבת הגלות כי דרכי השם ית אינם מוחלטים אבל במ קשור מה. והנביא הוא הרופא את העם ואם ישמעו

כלל הדבור 32 | שב אל הדבור ב. ממשפחת 34 | משפחת ב. הרפא 39 | הרעה ב.

- 18 הנה חיל פרעה היוצא לעזרה ישוב: ירמיה ז.ו.
 19 טרכינוס שחיק עצמות: א"ר ד.כג.
 21 בת אדום זו קסרין: א"ר ד.כד.
 23 תיפח עצמן של מחשבי קצין: סנהדרין צו ע"ב.
 25 רבי עקיבא שיצא בשלום: חגיגה יד, ע"א.
 27 שני אלפי ימות המשיח: סנהדרין צו ע"ב.
 27 ואם יתמהמה חכה לו: חבקוק ב.ג.
 28 אמר רבי שמעון: א"ר ד.
 30 והסיר יי ממך כל חולי: דברים ז.טו.
 34 גם המים: עיין פירוש אבן עזרא שם.

40 אל קולו לא יחילו כמו שבאר ירמיה הנביא ע"ה אל צדקיהו ואמר לו במצות השם: כה אמר יי אלהי צבאות אלהי ישראל אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף וחיתה אתה ובתיך. ואם לא תצא אל שרי מלך בבל ונתנה העיר הזאת ביד הכשדים ושרפוה באש ואתה לא [ע. 305 א] תמלט מידם. הורה בזה על שני דברים גדולי הערך הראשון כי מדרכי השם לבלתי החליט הגזרה על ההכרז אבל לגמול שמעם לקול דבורו כשיצאו אל שרי מלך בבל יצילו והנמקה מערכם היציאה אליהם לבד. ואם לא ישמעו לקולו יענשו במוחלט ויחרב הכל. לזה יושגחו מהאל ית כפי שכלם אשר יקדים הידיעה קודם היותו ישתדלו להמעט הרע ושעבוד ביותר מעט כי המערכת אפשר שתשחת. ולכן צוה אברהם אבינו ע"ה המלה למה שראה זרע מעותד לשפיכות דמים. ולכן צוה גם כן מלך נגוה: ויעק ויאמר בנגוה מטעם המלך וגדוליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו. כי ראה כי הנבואה היתה שנגוה נהפכת והמשפט האדם והבהמה יחד שיאבדו. ולכן צוה המלך וגדוליו החכמים שכולם חלק מה מהרע והוא התכת גופם בצום ויכופר להם בזה מה שלא היה עושה כן לו היתה הנבואה כאבדת האדם בחרב כי לו היה לא יצוה אל ענות האדם והבהמה. אם אדם חטא בהמה מה חטאה. ואין לומר שזה במראה הנבואה אחר שזה הספור הוא כנבואה שנית והיה ספור מה שאירע. והשני יכולת ביד האדם והבחירה לקחת אחת משני אפשרים. ולכן הניח לו כל אחד היוצא משני האפשריים. ולולי זה לא באה מצוה ושליחות מאת האל ית ולולי נודעו האפשריים. וידיעת השם בעתיד לא תכריח האפשר כי הענין בבחינת שני הצדדים. ולפי שאבותינו בחרו ברע והיו סבת החורבן כמו שאמר והעיר הזאת תשרף באש כאלו הוא בעצמו השורף וכאלו הן אותנו הם שמו אותנו והבאים אחריהם בגלות [ע. 305 ב] אמר אנחנו עוונותיהם סבלנו כי הבדל גדול יש בין שמירת הנמצא להתהוות הנמצא הנפסד. בנפשנו נביא לחמנו בסכנת נפשנו. ונערים בעץ כשלו בהנעת עץ הטחנה. זקנים משער שכתו. אמרו ז"ל מה טעם זקנים משער שבתו משום שהבחורים בנגינתם. ירצה כי הזקנים ר"ל החכמים לא לעולם יחיו ויצטרך שאשר בצמיחה הבאים אחריהם ימלאו מקומם בחכמה. ואמר הבחורים מתענגים בנגינות ובהבלי הזמן יהיה זה סבה לשכיתת זקנים מהשער. אתה יי לעולם תשב וכו. קיים בלתי משתנה. עצמותיך לדור ודור. אמר למה לנצח תשכחנו כי העזיבה הנצחית

שבאר 40 | ליתא ב. | קודם 47 | דבר קודם ב. | אפשר 48 | א"א ב. | שכולם 52 | שכולם יגיעם ב. | מהרע 8 | ליתא ב. | התכת 52 | ליתא ב. | האפשר 58 | ליתא ב.

41 כה אמר יי אלהי צבאות: ירמיה לח.יז-יח.

49 ויעק ויאמר בנגוה מטעם המלך: יונה ג.ז.

56 יכולת ביד האדם: עיין מאמר בבחירה בהתחלה.

58 וידיעת השם בעתיד לא תכריח האפשר: עיין אותו המאמר בסוף; וגם פירושו למורה נבוכים עמ' 135א-ב.

63 אמרו ז"ל מה טעם: א"ר ה.

לא תאורה לנצחי. על כן השיבני יי אליך לירושלם של מטה. וירמוז על ירושלם של מעלה. ונשובה כי המניע יצטרך אל המתנועע. חדש ימינו כקדם: להתדבק עם השם התדבקות השגה. ונשיג עצמינו כמו שהיה קודם התחדש ההכנה. כי אם מאוס תמאסנו: שההעדר ההכנה מעות לא יוכל תקון. קצפת עלינו: מצד המונעים. עד מאד: אמר ריש לקיש אם מאיסה לית סבירה ואם קצפת אית סבירה דכל מאן דכעיס סופיה לא יתרצה. השיבנו יי אליך ונשובה: אמרו ישראל לפני הב"ה רבוננו של עולם השיבנו. אמר להם שלכם הוא שנאמר השיבנו יי אליך כי הוא הפועל האמתי ית וית הוא יחמול על שאירתנו ויכונן ערינו כי נחם יי עמו וענייו ירחם למען שמו ותפארתנו. יעש יי עמנו כאשר עשה עם אבותינו להושיענו כי הוא יודע וימהר ביאת המשיח הגואל לפליטת אריאל וישכון שכינתו ביננו ויחדש לנו כקדם נסים ונפלאות כי לו יאות כי חלק יי עמו ומהדבק עמו כמו שהבטיחנו יי כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות.

70 75 80 נשלם פירוש מגלת איכה ת"ל אמן. חזק הסופר לא יזק אמן...

תהלה לאל ית כי לו יאות ית' וישתבח ויתאחד עד אין סוף אמן 80 | ד

70 התדבקות השגה: עיין פירושו לכוננות עמ' 155-157א.

71 מעות לא יוכל תקון: קהלת א, טו.

72 אמר ריש לקיש: א"ר ה, כד.

78 כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות: מיכה ז, טו.